

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ УНІВЕРСИТЕТ
МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ Навчально-науковий інститут права
та міжнародно-правових відносин Кафедра історії та теорії держави і
права**

**Кваліфікаційна робота бакалавра
на тему: ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
1914-1918 рр.**

Виконав: студент навчальної групи ІСТ 21–1
спеціальність 032 «Історія та археологія»

Андреев Данило Андрійович
(прізвище та ініціали)

Керівник __Морозов О.В., д.і.н., доцент
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Рецензент Шуляк С.В., кандидат політичних наук,
доцент, доцент кафедри міжнародних відносин
Університету митної справи та фінансів
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали, місце роботи)

Дніпро – 2025

АНОТАЦІЯ

Андрєєв Данило Андрійович «Гуманітарне прова в роки Першої світової війни 1914-1918 рр.» кваліфікаційна робота бакалавра на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 032 «Історія та археологія». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2025. 72 с.

Бакалаврська робота присвячена дослідженню комплексного аналізу розвитку та застосування міжнародного гуманітарного права під час Першої світової війни - одного з наймасштабніших і найтрагічніших конфліктів в історії людства.

В умовах тотальної війни, коли були задіяні мільйони солдатів і постраждала велика кількість цивільного населення, питання дотримання міжнародно-правових норм, що регулюють ведення бойових дій та захист жертв війни, набуло особливої актуальності.

У роботі розглядаються передумови формування міжнародного гуманітарного права наприкінці XIX - на початку XX ст., зокрема, прийняття Гаазьких конвенцій 1899 і 1907 рр. та Женевської конвенції 1864 р., які закріпили основні положення щодо поводження з пораненими, військовополоненими, заборони застосування окремих видів зброї, а також встановили обмеження на методи ведення війни.

Дослідження висвітлює практичне застосування цих міжнародних норм під час Першої світової війни. Проаналізовано, наскільки воюючі сторони (Німеччина, Австро-Угорщина, Франція, Велика Британія, Російська імперія, США та інші) дотримувалися своїх гуманітарних зобов'язань. Проаналізовано діяльність міжнародних організацій, зокрема Міжнародного комітету Червоного Хреста, у сфері гуманітарного захисту жертв війни. Також висвітлюються проблеми правового статусу цивільного населення.

Методологічною основою дослідження є міждисциплінарний підхід з використанням історико-правового аналізу, порівняльно-правового методу, а

також вивчення джерельної бази: дипломатичних документів, міжнародних угод тощо.

Результати дослідження дозволяють глибше зрозуміти взаємозв'язок між військовими конфліктами та розвитком правових механізмів захисту людини, а також висвітлити вплив Першої світової війни на подальший розвиток міжнародного гуманітарного права.

ABSTRACT

Andreev Danylo Andriyovych "Humanitarian Law during the First World War 1914-1918" Bachelor's qualification work for obtaining the degree of "Bachelor" in specialty 032 "History and Archaeology". University of Customs and Finance, Dnipro, 2025. 72 p.

The thesis is devoted to a comprehensive analysis of the development and application of international humanitarian law during the First World War, one of the most large-scale and tragic conflicts in human history. In the context of an all-out war, when millions of soldiers were involved and large numbers of civilians suffered, the issue of compliance with international legal norms governing hostilities and the protection of war victims became particularly relevant.

The article examines the prerequisites for the formation of international humanitarian law in the late XIX - early XX centuries, in particular, the adoption of the Hague Conventions of 1899 and 1907 and the Geneva Convention of 1864, which enshrined the basic provisions on the treatment of the wounded, prisoners of war, the prohibition of the use of certain types of weapons, and also established restrictions on the methods of warfare.

The study covers the practical application of these international norms during the First World War. It analyses the extent to which the belligerents (Germany, Austria-Hungary, France, Great Britain, the Russian Empire, the United States and others) complied with their humanitarian obligations. The work analyses the activities of international organisations, in particular the International

Committee of the Red Cross, in the field of humanitarian protection of war victims. The problems of the legal status of civilians are also highlighted.

The methodological basis of the study is an interdisciplinary approach using historical and legal analysis, comparative legal method, as well as the study of source material: diplomatic documents, international agreements, etc.

The results of the study allow for a deeper understanding of the relationship between military conflicts and the development of legal mechanisms for human protection, and also highlight the impact of the First World War on the further development of international humanitarian law.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	9
1.1 Історіографія	9
1.2 Джерельна база та методологія дослідження	13
РОЗДІЛ II. ГЕНЕЗА МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ДО ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	18
2.1 Виникнення та розвиток гуманітарного права в XIX на початку XX ст...18	
2.2 Гаазькі конвенції 1899 та 1907 рр. і їх вплив на гуманітарне право	20
2.3 Основні принципи та норми гуманітарного права на початку Першої світової війни	27
РОЗДІЛ III. ЗАСТОСУВАННЯ ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....	30
3.1 Становище військовополонених та цивільного населення під час військових дій	30
3.2 Побудова табірної системи.....	33
3.3 Праця в'язнів.....	37
3.4 Ідентичність в'язня та репатріація в'язнів.....	45
3.5 Застосування заборонених методів та засобів ведення війни (хімічна зброя, жорсткі репресії).....	53
РОЗДІЛ IV. НАСЛІДКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА.....	55
4.1 Версальський договір і покарання воєнних злочинців.....	55
4.2 Вплив Першої світової війни на подальший розвиток МГП.....	59
4.3 Формування нового підходу до прав людини та захисту цивільного населення	63
ВИСНОВОК.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67

ВСТУП

Актуальність дослідження. З давніх-давен робилися спроби захистити людей від найгірших наслідків війни. Однак лише в другій половині XIX століття були укладені міжнародні угоди, що регулюють ведення війни, включаючи права та захист жертв збройних конфліктів.

Міжнародне гуманітарне право (МГП) визначає відносини між державами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міжнародного права. Це галузь публічного міжнародного права, що складається з норм, які під час збройних конфліктів мають на меті — з гуманітарних причин — захищати осіб, які не беруть або припинили брати участь у військових діях, а також обмежувати вибір засобів і методів ведення війни.

«Війна — це конфлікт не між людьми, а між державами, і люди стають ворогами випадково, не як особистості і навіть не як громадяни, а як солдати, не як мешканці своїх країн, а як їхні захисники (...). Якщо мета війни полягає в знищенні ворожої держави, то інша сторона має право знищувати її захисників, поки вони тримають зброю в руках. Але як тільки вони складають зброю і здаються, вони перестають бути ворогами або знаряддям у руках супротивників і знову стають просто людьми, чий життя не мають права забирати ні в кого» - Жан-Жак Руссо, 1762 р.

Перша світова війна стала одним із наймасштабніших катастроф людства. Вона супроводжувалась масовим недотриманням прав людини. В перше були використані отруйні речовини.

Перша світова війна стала вирішальним етапом у вдосконаленні міжнародного гуманітарного права. Головним регулятором до Першої світової війни були Гаазькі конференції, але ця війна показала на прикладі, що всім байдуже встановлені норми прав людини.

Об'єктом дослідження є міжнародно-правові норми які дотримувались з 1914 по 1918 рр.

Предметом дослідження є гуманітарне право в період Першої світової війни.

Мета дослідження полягає в аналізі еволюції формування та реалізації норм та принципів гуманітарного права під час I світової війни та після її завершення.

Завданнями даної роботи є:

1. Проаналізувати дотримання Женевської конференції та Гаазьких конференцій;
2. Вплив Першої світової війни на подальший розвиток МГП;
3. Висвітлити не належне поводження з військовополоненими в період війни.

Структура роботи відбиває поставлені перед дослідженням, мету та завдання.

Загальний обсяг роботи 72 сторінок, з них основного тексту – 66 сторінок.

Дипломна робота складається зі вступу, 4 розділів, висновку, списку використаних джерел та літератури (67 найменувань)

РОЗДІЛ І. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історіографія

Пропоноване дослідження детально висвітлює ситуацію гуманітарного права в період Першої світової війни. Багато авторів, які вивчали і вивчають це питання стикаються з багатьма проблемами, такими як:

- Обмеженість джерельної бази. Не достатня кількість документів яка б висвітлювала дану проблему.
- Суб'єктивність джерел. В період Першої світової війни деякі країни учасники використовували гуманітарне право, як джерело пропаганди, це ускладнює об'єктивність аналізу.
- Масштаби порушення гуманітарного права. Використання хімічної зброї, не людське утримання військовополонених, при використанні таких дій, країни учасниці недокументували свої дії.

Історіографію дослідження теми «Гуманітарне право в роки Першої світової війни 1914 – 1918 рр.» можна поділити на декілька категорій:

1. Західноєвропейська історіографія – Жан Пікте, Джеймс Вітман, Майкл Говард, Аманда Александр та ін.;
2. Американська історіографія – Георг Шварценбергер, Філіп Сендс, Девід Форсайт;
3. Вітчизняна історіографія – В. Гончаренко, О. Мартинюк, Ю. Шемшученко.

Найвідоміші праці які охоплюють дану тему є:

1. Isabel V. Hull «A Scrap of Paper: Breaking and Making International Law during the Great War» - у книзі V. Hull порівнює прийняття рішень під час війни в Німеччині, Великій Британії та Франції, зважаючи вплив правових міркувань у кожній з них. Вона демонструє, як відмінності в державних структурах і правових традиціях сформували спосіб боротьби трьох воюючих сторін. V. Hull зосереджується на семи випадках: нейтралітет Бельгії, сухопутна війна на заході, окупація ворожої

території, блокада, необмежена підводна війна, впровадження нової зброї та репресії. Записок паперу реконструює дискусії щодо прийняття військових рішень і пояснює роль, яку відігравав закон — де він обмежував дії, де ним маніпулювали, де ним ігнорували та як він розвивався під час бою — у кожному конкретному випадку. Папірець — це пристрасний захист ролі, яку має відігравати закон для регулювання міждержавних відносин як під час миру, так і під час війни [1].

2. Невіл Вайлі та Ліндсі Кемерон «Impact of World War I on the Law Governing the Treatment of Prisoners of War» - У цій статті аналізується вплив Першої світової війни на розвиток міжнародного гуманітарного права (МГП) у контексті поводження з військовополоненими. На відміну від традиційних досліджень, які не враховують значення війни для *jus in bello*, ми стверджуємо, що зміни в законодавстві щодо військовополонених, викликані війною, були суттєвими та тривалими. Це призвело до ухвалення Конвенції про військовополонених у 1929 році, яка змінила курс МГП на кардинально новий, відмінний від того, що існував до 1914 року. Процес завершився лише після підписання чотирьох Женевських конвенцій у 1929 році та 1949 році. Проте багато характеристик сучасного права військовополонених мають свої корені в досвіді полону під час Першої світової війни та в правових змінах, що відбулися після неї. Зокрема, масштаби, тривалість і інтенсивність військового полону після 1914 року призвели до концептуального зсуву в сприйнятті військовополонених, змінюючи їх статус з «роззброєних комбатантів», які мали певні привілеї через своє членство в збройних силах, на «гуманітарних суб'єктів», чия доля стала визначатися з огляду на їхні гуманітарні потреби та права [2].
3. Amanda Alexander «Short History of International Humanitarian Law» - Ця стаття ставить під сумнів традиційне сприйняття міжнародного гуманітарного права, яке вважає його продовженням тривалого ряду кодексів ведення війни. Натомість вона показує, що термін

"міжнародне гуманітарне право" вперше з'явився в 1970-х роках внаслідок діяльності різних суб'єктів, які мали різні цілі. Нова концепція міжнародного гуманітарного права була закріплена в Додаткових протоколах до Женевських конвенцій 1977 року. Проте багато положень цих Протоколів залишалися неясними та спірними, а їхній статус, разом із гуманітарним баченням права, яке вони визначали, залишався деякий час невизначеним. Лише наприкінці 20 століття юристи-міжнародники, слідуючи прикладу правозахисних організацій, визнали Додатковий протокол I авторитетним, а право війни дійсно гуманітарним. Таким чином, у цій статті робиться висновок, що міжнародне гуманітарне право — це не просто безісторичний кодекс, яким керують держави та який підтримується Міжнародним комітетом Червоного Хреста. Натомість, це відносно нова та історично умовна сфера, що була створена, сформована та суттєво переосмислена різними акторами, як традиційними, так і нетрадиційними [3].

4. Антон Де Бетс «The View of the Past in International Humanitarian Law (1860–2020)» - У цьому есе аналізується, як розробники міжнародного гуманітарного права (МГП) інтегрували історичний контекст у свою діяльність у період з 1860 по 2020 роки, а також як вони ставилися до часу, пам'яті та історії як важливих аспектів цього підходу до минулого. Джерела для дослідження включають повний спектр загальних конвенційних і звичаєвих документів МГП, а також ключові коментарі до них. Для вивчення погляду МГП на час особливу увагу приділено впливу правових принципів на сприйняття часу. Балансування між відсутністю зворотної дії щодо звичаєвого міжнародного права та принципом гуманності розширює часові рамки в напрямку минулого, тоді як балансування юридичного забуття з термінами давності та правонаступництвом держави розширює їх у бік майбутнього. З точки зору міжнародного гуманітарного права (МГП),

пам'ять, померлі особи та культурна спадщина є ключовими аспектами. Увага до долі загиблих завжди була важливою рисою МГП, тоді як турбота про культурну спадщину має ще більш тривалу історію. У есе підкреслюється, що Міжнародний Комітет Червоного Хреста постійно відстоював обов'язки держав перед загиблими у війнах та створив архівну інфраструктуру для задоволення потреби – згодом перетвореної на право – сімей і суспільства у пошуку історичної правди про них. Також розглядаються реакції розробників МГП на п'ять основних історичних викликів. По-перше, хоча безкарність у сфері військових злочинів переважала протягом більшої частини історії, після Другої світової війни була створена система судових процесів, що стосуються військових злочинів, кульмінацією якої став Міжнародний кримінальний суд. По-друге, аналіз звірств Другої світової війни, включаючи Голокост, сприяв створенню IV Женевської конвенції 1949 року, яка захищає цивільне населення. По-третє, концепція прав людини не була повністю прийнята розробниками міжнародних договорів до 1968 року. По-четверте, підхід міжнародного гуманітарного права до громадянських війн розвивався повільно і неповно, проте його поява в 1949 році та подальший розвиток до 1977 року стали важливим кроком уперед. По-п'яте, колоніальні конфлікти не були визнані міжнародними війнами в 1949 році, коли це могло б мати значний вплив, а лише в 1977 році, коли процес деколонізації вже був переважно завершений. У всіх випадках реакції на ці історичні виклики відбувалися після тривалих затримок. Очевидно, що оцінка минулого міжнародного гуманітарного права повинна здійснюватися в трансгенераційному контексті. * Я висловлюю щире подяку Бруно Демейєру за підтримку та надані джерела; Даніелю Палмієрі, Мірі Наяк, Ешлі Стенлі-Райан і Джилліан Рафферті за відповіді на запитання, пов'язані з цим дослідженням;

двом анонімним рецензентам за їх глибокі коментарі; а також редактору копій Кірану Макдональду [4].

1.2 Джерельна база та методологія дослідження

Норми міжнародного гуманітарного права (МГП) виникли як міжнародні звичаї, що регулювали поведінку учасників конфліктів під час війни. Згодом вони були кодифіковані в міжнародних договорах і розвинуті через міжнародну судову практику. Проте звичаєві норми залишаються важливим джерелом у цій галузі. До джерел МГП, як і до джерел будь-якої сфери міжнародного права, належать:

- 1) міжнародні договори,
- 2) міжнародноправові звичаї,
- 3) загальні принципи права,
- 4) судові рішення,
- 5) рішення міжнародних організацій,
- 6) доктрина як допоміжне джерело.

Крім того, міжнародне «м'яке право» набуває все більшої ваги у тлумаченні положень міжнародного гуманітарного права (МГП). Безсумнівно, численні договори, що регулюють відносини під час збройних конфліктів, можна вважати основним джерелом цієї сфери. Проте активний процес кодифікації, який триває, не зменшує значення звичаєвих норм. Вони охоплюють значно ширше правове поле, ніж договори, і мають перед ними ряд переваг. Наприклад, сторонами Додаткового протоколу II, що регулює неміжнародні збройні конфлікти, є 165 держав, що свідчить про те, що норми, які він містить, існують у формі двох джерел – цього договору та звичаїв. [5]. Це підтверджує і процес підготовки цього документа, що полягав у кодифікації вже існуючих норм.

Дотримуватись положень цього Протоколу повинні не лише держави, а й недержавні збройні формування, які, хоча й не підписували та не ратифікували його, все ж зобов'язані дотримуватись цих норм через їх

звичаєвий характер. Паралельне існування ключових норм міжнародного гуманітарного права (МГП) у вигляді двох джерел є характерною рисою цієї сфери. Кодифікація МГП розпочалася після створення в 1863 році в Швейцарії Міжнародного Комітету Червоного Хреста. У 1864 році в Женеві відбулася міжнародна дипломатична конференція, присвячена захисту поранених під час збройних конфліктів, яка призвела до прийняття конвенції, що стала важливим етапом для подальших мирних угод у сфері МГП. Ця конвенція містила 10 статей, які заклали основи галузі.

Серед беззаперечних переваг цього документа були його письмовий характер, можливість приєднання багатьох країн та закріплення емблеми (червоний хрест на білому фоні), якою мали позначатися медичні заклади та транспортні засоби. Після ухвалення Женевської конвенції 1864 року кодифікація законів і звичаїв війни почала активно розвиватися.

Першу таку кодифікацію було ініційовано Російською Імперією та США на першій (1899 р.) і другій (1907 р.) Мирних конференціях у Гаазі. На першій конференції було ухвалено 4 конвенції, а на другій – 13. Усі ці конвенції містили норми, що регулюють поведінку воюючих сторін під час сухопутних і морських конфліктів, а також питання, пов'язані з поводженням з військовополоненими та мирним населенням під час окупації території противника тощо. Особливе місце серед цих конвенцій займає Конвенція про закони і звичаї сухопутної війни 1907 року. Її специфікою та недоліком було те, що її положення були обов'язковими лише за умови, що всі сторони конфлікту є її учасниками.

Гаазькі конвенції 1899 та 1907 років включають:

- Декларацію про заборону використання куль, які легко розгортаються або спліскуються, від 29 липня 1899 року.
- Декларацію про заборону використання снарядів, призначених для розповсюдження отруйних та шкідливих газів, від 29 липня 1899 року.
- Декларацію про заборону метання снарядів та вибухових речовин з повітряних куль, ухвалену 18 жовтня 1907 року.

I Гаазька конвенція, що стосується мирного вирішення міжнародних спорів, була прийнята 18 жовтня 1907 року.

II Гаазька конвенція, яка обмежує застосування сили при стягненні за договірними борговими зобов'язаннями, також була ухвалена 18 жовтня 1907 року.

III Гаазька конвенція, що регулює відкриття воєнних дій, була затверджена 18 жовтня 1907 року.

IV Гаазька конвенція, що стосується законів і звичаїв суходільної війни, була прийнята 18 жовтня 1907 року.

V Гаазька конвенція, яка визначає права і обов'язки нейтральних держав і осіб у випадку сухопутної війни, була ухвалена 18 жовтня 1907 року.

VI Гаазька конвенція, що регулює становище ворожих торгових суден на початку воєнних дій, була прийнята 18 жовтня 1907 року.

VII Гаазька конвенція, що стосується перетворення торгових суден на військові, була ухвалена 18 жовтня 1907 року.

VIII Гаазька конвенція, що регулює встановлення підводних мін, які автоматично вибухають при зіткненні, була ухвалена 18 жовтня 1907 року.

IX Гаазька конвенція, що стосується бомбардування морськими силами під час війни, була прийнята 18 жовтня 1907 року.

XI Гаазька конвенція, яка вводить певні обмеження на використання права захоплення у морській війні, була ухвалена 18 жовтня 1907 року.

XIII Гаазька конвенція, що визначає права і обов'язки нейтральних держав у випадку морської війни, була прийнята 18 жовтня 1907 року.

Події Першої світової війни продемонстрували, що правила, закріплені у Гаазьких конвенціях, виявилися недостатніми. Це стосувалося, зокрема, умов утримання військовополонених, поранених і хворих, широкого використання отруйних газів, перших повітряних бомбардувань та масового захоплення людей у полон. Ці обставини сприяли ухваленню в 1929 році ще двох Женевських конвенцій, які скасували принцип взаємності, закріпивши зобов'язання учасників дотримуватися їх положень, навіть якщо їхній

супротивник не є учасником. Внаслідок цього, в кінці XIX століття та протягом всього XX століття було укладено численні угоди щодо заборони певних видів зброї. Серед основних документів можна виділити конвенції, що стосуються бактеріологічної та токсичної зброї (1972 р.), заборони використання зброї, яка завдає надмірні ушкодження або має невибірковий характер (1980 р.), хімічної зброї (1993 р.), лазерної зброї (1995 р.), заборони застосування протипіхотних мін (1997 р.), касетних снарядів (2008 р.), ядерної зброї (2017 р.) та інших подібних конвенцій. Протокол про заборону використання на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів, підписаний 17 червня 1925 року, набрав чинності для України 7 серпня 2003 року.

Методологія дослідження

Методологію склали декілька підходів, а саме загальнонауковий, філософський, та спеціальні методи, які у своєму органічному поєднанні допомогли досягти виконання поставлених завдань.

Світоглядно-методологічним підґрунтям дослідження послуговував діалектичний метод, який застосовувався для вивчення розвитку норм міжнародного права у контексті агресії та воєнних злочинів, а також для аналізу змін у правових позиціях міжнародних судових інституцій щодо учасниць Першої світової війни.

Серед загальнонаукових методів важливу роль відіграв системний метод, який дозволяє здійснити комплексний аналіз норм міжнародного права, які регулюють питання агресії, воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Метод сходження від конкретного до абстрактного був використаний для визначення основних міжнародно-правових стандартів, що захищають права людини в умовах збройного конфлікту.

Особливого значення у дослідженні набули спеціально-наукові методи.

Метод тлумачення юридичних норм був використаний для детального аналізу міжнародно-правових актів, що регулюють відповідальність за злочини агресії.

Порівняльно-правовий метод дозволив порівняти ефективність міжнародного правосуддя після закінчення Першої світової війни.

Метод узагальнення судової практики допоміг у формулюванні рекомендацій щодо розуміння механізмів міжнародного правозахисту в умовах збройних конфліктів.

РОЗДІЛ II. ГЕНЕЗА МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ДО ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

2.1 Виникнення та розвиток гуманітарного права в ХІХ на початку ХХ ст.

Правові норми, що регулюють ведення війни, мають таку ж давню історію, як і сама війна. Відповідні звичаї можна виявити в усіх куточках світу, включаючи Азію, Африку, доколумбову Америку та Європу. Таким чином, норми міжнародного права є універсальними за своєю суттю, оскільки їх принципи присутні в більшості неєвропейських систем мислення, хоча більшість із них не є загальноприйнятими. Проте, незважаючи на своє походження, ці давні практики мали суттєві недоліки. Їх застосування часто обмежувалося певними регіонами та конкретними конфліктами [7].

Історію сучасного міжнародного гуманітарного права зазвичай розпочинають з 24 червня 1859 року, коли поблизу села Сольферіно на півночі Італії відбулася одна з найбільших битв Другої італійської війни за незалежність між союзними сардинсько-французькими військами та австрійською армією. На полі бою та в навколишніх селах залишилися десятки тисяч поранених і загиблих з обох сторін. Жан-Анрі Дюнан, купець з Женев, був глибоко вражений стражданнями поранених, які залишилися без медичної допомоги, і разом із місцевими жителями намагався організувати допомогу для всіх, хто її потребував. У 1862 році Дюнан опублікував свої «Спогади про Сольферіно», в яких, спираючись на свої враження[8], сформулював дві основні пропозиції:

- укласти юридично зобов'язуючу конвенцію, яка забезпечить захист поранених у діючих арміях;
- заснувати національні товариства, які в мирний час підготують кадри та матеріальні ресурси для надання допомоги пораненим і хворим під час війни, підтримуючи зусилля військових медичних служб.

Книга Дюнан та його ідеї були зустрінуті з великим ентузіазмом, що було зумовлено популярністю благодійних організацій у Європі того часу. У лютому 1863 року Дюнан разом із чотирма іншими видатними особами з Женеви заснував Міжнародну комісію з допомоги пораненим і хворим. Першим президентом комісії став Гюстав Муаньє, юрист і голова Женевського благодійного товариства. Комісія змогла переконати швейцарський уряд провести дві дипломатичні зустрічі: першу в жовтні 1863 року для обговорення пропозицій Дюнана, а другу в серпні 1864 року для узгодження «Женевської конвенції про поліпшення долі поранених у діючих арміях». На другій конференції, що відбулася в серпні 1864 року, була прийнята ця Конвенція, яка стала основою сучасного позитивного міжнародного гуманітарного права, головним захисником якого є Міжнародний комітет Червоного Хреста. З того часу було укладено десятки багатосторонніх конвенцій з гуманітарного права, основні з яких перераховані нижче.

Основні напрямки розвитку міжнародного гуманітарного права в рамках договорів включають:

1) безперервне розширення категорій осіб, які отримують захист у випадках війни відповідно до МГП. Спочатку захист надавався лише пораненим військовим (1864 р.), згодом – хворим комбатантам (1868 р.) та особам, які постраждали внаслідок морських катастроф (1899 р.). Пізніше до цього списку додалися військовополонені та цивільні особи на окупованих територіях (1899 р.), а врешті-решт – все цивільне населення супротивника (1949 р.);

2) постійне розширення сфери суспільних відносин, що регулюються МГП, а також збільшення функцій Міжнародного комітету Червоного Хреста. Це включає надання експертів для підтвердження належного використання госпітальних суден та організацію гуманітарної допомоги цивільному населенню, яке страждає від голоду, та інші ініціативи.

3) Розширення спектра ситуацій, в яких забезпечується захист жертв: спочатку це стосувалося лише міжнародних збройних конфліктів (МЗК), але згодом, у 1949 році, охопило також збройні конфлікти неміжнародного характеру. Наразі триває обговорення щодо захисту жертв ситуацій, які не підпадають під визначення збройних конфліктів, зокрема внутрішніх заворушень.

4) Регулярне оновлення та доповнення міжнародних договорів з урахуванням актуальних подій останніх збройних конфліктів: наприклад, норми, що стосуються захисту поранених, закріплені в Женевській конвенції 1864 року, переглядалися у 1906, 1929, 1949 та 1977 роках.

Варто також зазначити, що до 1977 року Міжнародне гуманітарне право (МГП) складалося з двох відносно незалежних компонентів: «Женевських законів», які регулюють захист жертв збройних конфліктів (некомбатантів та осіб, які більше не беруть участі в бойових діях), і «Гаазьких законів», що забороняють або обмежують використання певних методів і засобів ведення війни. Гаазьке право являє собою сукупність норм, які забороняють або обмежують застосування певних методів і засобів ведення війни. Після ухвалення двох додаткових протоколів до Четвертої Женевської конвенції у 1977 році різниця між «Женевським правом» і «Гаазьким правом» втратила свою актуальність.

2.2 Гаазькі конвенції 1899 та 1907 рр. і їх вплив на гуманітарне право

Гаазькі мирні конференції, які стосуються законів і звичаїв ведення війни, відбулися в 1899 та 1907 роках і стали основою для міжнародних угод, ухвалених під час зустрічі в місті Гаага (Нідерланди).

На першій конференції, що відбулася в 1899 році, була підписана Конвенція про мирне врегулювання міжнародних спорів. Імператор Микола II ініціював скликання цієї конференції, що стало наслідком двох нот, надісланих російським урядом 12 серпня та 30 грудня 1898 року.

У другій ноті було окреслено три основні цілі конференції:

- 1) обмеження озброєнь;
- 2) пом'якшення методів ведення війни та використання зброї;
- 3) покращення мирних шляхів вирішення конфліктів між державами.

Третій пункт включав такі процедури: «використання, за відповідних обставин, добрих послуг, посередництва та добровільного третейського розгляду з метою запобігання збройним конфліктам між державами, а також угоду щодо методів застосування цих засобів і встановлення єдиної практики їх використання». У конференції взяли участь усі європейські країни, а також США, Мексика, Китай, Японія, Персія та Сіам [9].

У рамках цих конвенцій держави-учасниці зобов'язалися забезпечувати мирне вирішення своїх міжнародних суперечок та максимально уникати використання сили у своїх відносинах. Конвенції детально описують різні мирні методи вирішення конфліктів, такі як добрі послуги, посередництво та слідчі комісії, а також передбачають створення Постійного третейського суду. Конвенція про мирне вирішення міжнародних конфліктів складається з п'яти розділів і містить 97 статей. У ній визначені основні способи мирного вирішення міжнародних спорів, зокрема:

- Переговори, які можуть проводитися як між сторонами конфлікту, так і в багатосторонньому форматі.

- Добрі послуги – це зусилля країн, які не є учасниками конфлікту, або міжнародних організацій, що спрямовані на створення умов для початку переговорів між сторонами, залученими до міжнародного конфлікту, з метою запобігання ескалації. Важливо підкреслити, що добрі послуги не зобов'язують сторони до конкретних дій, але відкривають можливості для мирного вирішення конфлікту. Крім того, держава або міжнародна організація, яка надає добрі послуги, не є фактичним учасником переговорного процесу.

- Посередництво, в свою чергу, передбачає активну участь третьої сторони у переговорах на її умовах. Статус посередника суттєво відрізняється від статусу країни чи організації, що надає добрі послуги.

– Формування слідчої комісії, яка створюється на основі угоди між сторонами конфлікту, визначає питання, повноваження та інші важливі аспекти процесу для виконання завдань, поставлених перед комісією (Розділ III конвенції).

Арбітраж, що здійснюється в міжнародному третейському суді, був заснований у 1899 році за рішенням Першої Гаазької конференції. Цей спосіб мирного вирішення міжнародних спорів закріплений у Конвенції про мирне вирішення міжнародних конфліктів у Розділі IV. Міжнародний Третейський суд має повноваження розглядати міжнародні суперечки між сторонами конфлікту, обираючи суддів і керуючись принципами правової поваги. Сторони, які звертаються до суду, зобов'язуються добросовісно виконувати рішення третейського суду [9].

Третейський суд є найбільш ефективним і справедливим способом вирішення міжнародних спорів, які не вдалося розв'язати дипломатичним шляхом. Суд має можливість розглядати як вже існуючі спори, так і ті, що можуть виникнути в майбутньому, і може вирішувати їх у повному обсязі або частково, залежно від побажань сторін. Крім того, країни, укладаючи угоду, можуть заздалегідь визначити, що всі спори, що виникають у рамках цієї угоди, будуть розглядатися в третейському суді, якщо угода підпадає під його юрисдикцію.

Важливим кроком у закріпленні арбітражу як методу мирного вирішення міжнародних спорів у міжнародному праві стало його закріплення в Гаазьких конвенціях 1899 і 1907 років. Зокрема, у статті 15 зазначено, що «Міжнародний третейський суд має право вирішувати спори за вибором сторін і на основі поваги до права» [9].

Головною перевагою третейського суду є те, що спір формально вважається вирішеним з моменту ухвалення рішення, оскільки сторони заздалегідь або після виникнення конфлікту погодилися дотримуватися цього рішення. Як зазначав Л. Оппенгейм, «арбітражне рішення є остаточним, якщо в договорі про арбітраж не вказано інше» [10]. Проте, цю перевагу

можна також розглядати як недолік. Вона не спонукає держави вирішувати конфлікти саме таким чином, оскільки, подібно до вирішення міжнародних спорів у Міжнародному Суді, рішення є обов'язковим і не підлягає оскарженню. Відповідно до статті 60 Статуту Міжнародного Суду, «рішення є остаточним і не підлягає оскарженню. У разі виникнення спору щодо суті або обсягу рішення, його тлумачення належить Суду за запитом кожної зі сторін» [11].

Підтверджує необхідність виконання рішень. Проте недоліком цього підходу є те, що всі учасники конфлікту повинні погодитися на розгляд справи в третейському суді. Коли спір стосується важливих інтересів або має політичний підтекст, країни можуть відчувати вразливість своєї міжнародно-правової позиції або сумніватися в тому, що їхні докази будуть визнані, і суд ухвалить рішення не на їхню користь. У таких випадках вони намагаються уникнути цього методу мирного вирішення міжнародних суперечок. Відповідно, з арбітражної компетенції були виключені питання, що стосуються виключно юрисдикції держави, а також питання, пов'язані з територіальною цілісністю країни, військовою діяльністю та суперечки, які відповідно до Статуту ООН підпадають під юрисдикцію Ради Безпеки. Однак, якщо Рада Безпеки ООН знімає ці питання зі своєї юрисдикції, сторони можуть вирішити спір іншими мирними процедурами.

У сучасній міжнародній практиці спеціалізовані установи ООН, такі як ЮНЕСКО, ЮНІДО, Міжнародна організація праці, Всесвітній поштовий союз та інші, обрали третейський суд як основний механізм для вирішення спорів. Російська делегація, зокрема Ф. Ф. Мартенс, запропонувала новий і оригінальний підхід до розв'язання конфліктів – міжнародні слідчі комісії, які продемонстрували свою ефективність через п'ять років під час відомого Гулльського інциденту.

Аналізуючи тексти конвенцій про мирне вирішення міжнародних конфліктів 1899 і 1907 років, можна помітити, що основна ідея закладена в перших статтях цих документів. Зокрема, перша стаття стверджує, що «з

метою максимально можливого запобігання застосуванню сили у відносинах між державами, договірні сторони зобов'язуються докладати всіх зусиль для мирного вирішення міжнародних суперечок» [9], з міжнародно-правової перспективи ситуація виглядає так: «у випадках серйозних розбіжностей або конфліктів держави повинні спочатку звертатися до добрих послуг або посередництва однієї чи кількох дружніх держав, наскільки це можливо за обставинами» [9]. Однак застереження «наскільки дозволять обставини» позбавляє цю вимогу конвенції обов'язкового характеру, що, в свою чергу, визначає міжнародно-правову силу всіх 61 статей. Охарактеризувавши положення перших статей обох конвенцій, Д. В. Левін зазначав: «Це була проста декларація, яка ні до чого не зобов'язує» [12]. Подібну думку висловлювали й автори дослідження «Від Декрету про мир до Декларації миру», акцентуючи на тому, що «недосконалість формулювань відомих Гаазьких конвенцій щодо мирного вирішення міжнародних конфліктів яскраво свідчить про юридичну необов'язковість застосування мирних засобів у дожовтневий період» [13].

Використання інститутів мирного вирішення міжнародних конфліктів повністю залежало від добродії та бажання держав-учасниць і не було обов'язковим з точки зору міжнародного права. Як зазначав Г. В. Шармазанашвілі, «Конвенції про мирне вирішення міжнародних суперечок, ухвалені на Гаазьких конференціях 1899 і 1907 років, не змінили існуючої ситуації. Хоча ці конвенції встановлювали процедури для мирного врегулювання міждержавних розбіжностей, вони не містили категоричної заборони на війну як спосіб вирішення спорів» [14]. Незважаючи на надмірну «гнучкість» вимог конвенцій, слід підкреслити, що їх ухвалення стало важливим етапом у розвитку міжнародного права. Згідно з Ф. Лістом, перша мирна конференція в Гаазі стала основою для створення постійної палати третейського суду, що «відкрило можливість для правового вирішення міждержавних суперечок» [15]. Г. А. Пушмін, обговорюючи значення Гаазьких конвенцій 1899 і 1907 років, зазначав, що вони «вперше

запровадили систему міжнародно-правових механізмів для мирного вирішення міждержавних конфліктів, узагальнюючи та кодифікуючи раніше розрізнені практики застосування окремих методів мирного врегулювання» [16]. На думку С. Л. Єгорова, ухвалення Конвенції 1899 року про мирне вирішення міжнародних конфліктів «фактично стало початком процесу нормативного наповнення принципу мирного вирішення міжнародних суперечок, який є одним з основних принципів сучасного міжнародного права» [17].

Гаазька конвенція, що стосується мирного вирішення міжнародних конфліктів, стала першою багатосторонньою угодою, яка систематизувала всі доступні політико-правові норми та звичаї, пов'язані з мирним врегулюванням міжнародних суперечок. Друга конференція, що відбулася в 1907 році, була ініційована США і отримала підтримку Росії. У заході взяли участь 44 держави: всі учасники першої конференції, а також 17 країн Південної та Центральної Америки. Після перегляду декларацій і конвенцій 1899 року конференція ухвалила 13 нових конвенцій, серед яких:

- мирне вирішення міжнародних конфліктів;
- обмеження випадків застосування сили для виконання договірних боргових зобов'язань;
- відкриття воєнних дій;
- закони та звичаї сухопутної війни;
- права та обов'язки нейтральних держав і осіб під час сухопутних конфліктів;
- статус ворожих торгових суден на початку військових дій;
- перетворення торгових суден на військові;
- встановлення автоматичних контактних підводних мін;
- бомбардування морськими силами під час конфлікту;
- застосування норм Женевської конвенції 1864 року щодо поранених і хворих у морських війнах;

- певні обмеження на використання права захоплення під час морських конфліктів;

- створення міжнародного призового суду (не було реалізовано);

- права та обов'язки нейтральних держав у морських війнах.

Ці конвенції стали важливим етапом у створенні кодексу поведінки для воюючих сторін. Вперше була закріплена норма, що вимагає оголошення війни, згідно з якою військові дії між державами не можуть починатися без чіткого попередження у формі обґрунтованого оголошення війни або ультиматуму.

Згідно з Гаазькою конвенцією, під час війни заборонялося:

- використовувати отруту або отруєну зброю;

- атакувати або обстрілювати незахищені міста, селища, житла та будівлі;

- вбивати чи поранити ворога, який здався;

- захоплювати та знищувати ворожу власність, за винятком випадків нагальної військової необхідності.

Гаазькі конвенції 1899 та 1907 рр. дали початок особливого етапу у становленні та затвердженні в міжнародних відносинах принципу мирного врегулювання суперечок. По суті, це була перша, хоча і боязка, спроба закріпити в міжнародному праві принцип мирного вирішення спорів, та деякою мірою обмежити право держави на війну.

Історія становлення принципу мирного вирішення міжнародних конфліктів почалася з Гаазьких конференцій миру, що відбулися у 1899 та 1907 роках за ініціативи Росії. Обидві конвенції передбачали обмеження використання збройної сили для вирішення міжнародних суперечностей. Однак формулювання на кшталт «по можливості» та «наскільки дозволять обставини» залишали державам-учасникам можливість вибору між військовими та мирними методами вирішення міжнародних спорів [14].

2.3 Основні принципи та норми гуманітарного права на початку Першої світової війни

Принципи міжнародного гуманітарного права (МГП) мають різноманітний характер – від загальних до специфічних, що стосуються окремих його інститутів. У зв'язку з цим у науковій літературі існує безліч думок щодо загальної кількості та класифікації цих принципів. На думку Гнатовського, найбільш вдалою є класифікація принципів МГП, запропонована Р. Кольбом та Р. Хайдом [18].

У найзагальнішому розумінні зміст усіх норм МГП можна розглядати як компроміс між двома основними, але протилежними принципами:

- принципом гуманності та принципом військової необхідності. Ігнорування будь-якого з цих принципів при формулюванні норм МГП унеможливить регулювання поведінки сторін у збройних конфліктах. Якщо б визнавався лише принцип гуманності, норми МГП не могли б бути застосовані військовими, що призвело б до втрати їх практичного значення. Ці норми суперечили б факту існування збройного конфлікту – ситуації, яка неминуче передбачає застосування сили, що призводить до руйнувань, загибелі та поранення людей. З іншого боку, якби формування норм МГП здійснювалося б лише під впливом принципу військової необхідності, його норми були б нездатні зменшити ті лиха, які супроводжують збройний конфлікт. Знаходження балансу між цими двома принципами, обмеження в гуманних цілях насильства, притаманного кожному збройному конфлікту, і є метою правотворчого процесу у сфері МГП.

У преамбулі IV Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни 1907 року зазначається, що її положення «виходять з прагнення зменшити страждання, викликані війною, наскільки це дозволяють військові вимоги». Важливо також пам'ятати, що посилення на принцип військової необхідності для відхилення від норм міжнародного гуманітарного права (МГП) є незаконним, оскільки ці норми вже під час їх створення враховували аспекти

військової необхідності. Виняток становлять лише ті норми, які прямо вказують на можливість відхилення в умовах військової необхідності. Наприклад, МГП 1907 року забороняє знищення або захоплення ворожої власності, за винятком випадків, коли таке знищення або захоплення є невідкладно необхідним з військової точки зору (п. ст. 23).

Іншою парою основних принципів міжнародного гуманітарного права (МГП) є ті, що визначають суть двох його історичних підгалузей – «права Гааги» та «права Женеви». Норми цих підгалузей є лише конкретизацією змісту зазначених принципів, які також слід використовувати для заповнення будь-яких прогалин у правовому регулюванні, а також у випадках сумнівів щодо правильного тлумачення норм МГП.

Головним принципом «права Гааги» є принцип обмеження, викладений у статті 22 Гаазької конвенції 1907 року та в пункті 1 статті 35 Додаткового протоколу I. Згідно з цим принципом, право сторін збройного конфлікту обирати методи або засоби ведення війни не є безмежним. Цей принцип заперечує концепцію тотальної війни і встановлює, що не всі засоби, які можуть бути корисними для досягнення військової перемоги, є дозволеними. Обмеження та заборони можуть бути встановлені щодо методів і засобів ведення війни.

Основним принципом «права Женеви» є гуманність, яка вимагає гуманного ставлення до осіб, що не беруть участі або припинили участь у збройному конфлікті (так звані «захищені особи» в широкому розумінні). Цей принцип найяскравіше відображений у статті 3, спільній для Четвертої Женевської конвенції, а також у статтях 12, 13, 27 цієї ж конвенції та статті 4 Додаткового протоколу II. Принцип гуманності має три основні складові:

- 1) обов'язок ставитися з повагою до осіб, які не беруть участі в збройному конфлікті, що означає утримання від дій, які можуть завдати їм шкоди, погроз або принижень;

- 2) обов'язок захищати цих осіб, що передбачає активні дії для їхнього захисту від лих і страждань, пов'язаних із збройним конфліктом, а також

оборону від небезпек (наприклад, евакуація військовополонених із зон активних бойових дій);

3) Обов'язок ставитися до захищених осіб без дискримінації за критеріями, забороненими міжнародним правом (такими як національність, релігійні або політичні переконання, раса, стать, соціальний статус тощо) залишається актуальним. Водночас міжнародне гуманітарне право може вимагати різного підходу до захищених осіб на основі об'єктивно обґрунтованих критеріїв. Наприклад, медичну допомогу в першу чергу повинні отримувати особи, які зазнали найтяжчих поранень або хвороб; під час військового полону офіцери мають певні переваги в порівнянні з рядовими солдатами.

Конкретне застосування принципу гуманності в різних ситуаціях детально регулюється Женевськими конвенціями IV та додатковими протоколами до них 1977 року. Проте в будь-якому випадку цей принцип вимагатиме ставлення до особи як до мети, а не як до засобу, і в умовах найтяжчих обставин кожна особа повинна мати можливість зберігати мінімальну гідність.

РОЗДІЛ III. ЗАСТОСУВАННЯ ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

3.1 Становище військовополонених та цивільного населення під час військових дій

Зміни в структурі, функціонуванні та значенні табору для військовополонених, які відбулися після 1914 року, особливо в Західній Європі, втілили важливі суспільні зміни, які принесла війна, зокрема щодо технологій, управління та гендерної ідентичності [19]. Нові технології, починаючи від масової вакцинації, залізничних мереж і прожекторного освітлення, закінчуючи краще збереженими продуктами харчування, дозволили розвиватися сучасним масовим таборам для полонених. У міру того, як війна тривала, державне втручання стало нормою, оскільки уряди все частіше були змушені втручатися у справи в'язнів, щоб забезпечити найефективніший розподіл праці в'язнів у військовій економіці тилу та забезпечити дотримання основних стандартів у військових таборах для полонених. Гендерні норми були піддані виклику виключно чоловічим табірним середовищем, де чоловіки більше не могли легко визначити свою маскулінність через відмінність жіночої присутності, відсутність щоденного контакту з жінками [20]. У таборі в'язні чоловічої статі виконували доглядальницьку та домашню роботу. Хоча це також було на фронті, чоловіки на фронті були в окопах лише на короткий проміжок часу, зустрічаючи жінок за лінією; навпаки, чоловіки-в'язні мали дуже мало шансів поговорити з жінками. Крім того, факт потрапляння в полон був для багатьох чоловіків принизливим досвідом, який також часто шкодив або змінював відчуття чоловічої ідентичності солдата.

Незважаючи на їхню важливість, лише нещодавно військовополонені Першої світової війни стали предметом історичного дослідження, а перші наукові історії з'явилися з 1990-х рр. Аннет Беккер, Ута Гінц, Річард Спід, Рейнхард Нахтігаль, Алон Рахамімов, Оксана Нагорна., Джованна

Прокаччі та Хізер Джонс серед інших [21-28]. Причини, чому в'язні так довго залишалися поза увагою, є складними – однак частково це було тому, що після 1918 року головна увага була зосереджена на загиблих на полі бою, а не на військовополонених, а частково тому, що жахливе поводження з військовополоненими під час Другої Світової війни, зокрема німецький, японський і радянський полон, затьмарила історію полону 1914-1918 років. Той факт, що більшість з приблизно 8-9 мільйонів полонених під час Першої світової війни були взяті на Східному фронті вільгельмівською Німеччиною, Австро-Угорщиною та царською Росією, імперіями, які не пережили війну, був ще однією причиною, чому про полон забули [29-30]. Новий більшовицький російський режим мало цікавився вшануванням пам'яті тих, хто, як він вважав, потрапив у полон під час імперіалістичної війни від імені держави-попередниці, яку він не поважав; національні держави-спадкоємці Австро-Угорщини також не мали стимулів пам'ятати про 2,1 мільйона австро-угорських військ, захоплених Росією. Загалом Австро-Угорщина та Німеччина захопили приблизно половину загальної кількості полонених під час війни. До 1915 року Німеччина вже утримувала понад мільйон полонених, переважно росіян, захоплених у Танненберзі та Мазурських озерах у 1914 році, а також тисячі британських військ, захоплених під час Британських експедиційних сил у серпні та вересні 1914 року, а також французьких полонених, взятих у перші тижні мобільної війни на заході до того, як у траншеї зайшла тупикова ситуація, включаючи десятки тисяч французьких військ захоплених після падіння фортеці Мобеж.

Як показано вище, мобільна війна призвела до більшої кількості захоплених людей, ніж окопні бої. Це правило загалом діяло протягом усієї війни. Східний фронт, з його швидкими наступами та відступами, сприяв захопленню полонених у величезних масштабах; більше половини загальних втрат росіян припадало на чоловіків, які потрапили в полон [31].

Проте, окрім цих дебатів навколо капітуляції Німеччини на Західному фронті в 1918 році, мало історичних досліджень було проведено щодо

мотивів капітуляції учасників бойових дій у Великій війні. Справді, загалом, обставини, за яких чоловік потрапив у полон, були дуже чутливим питанням, предметом, який викликав сором, приниження та підозру під час конфлікту, особливо в Італії та Франції, хоча багато чоловіків часто потрапляли в полон не з власної вини, через поранення або чисельну перевагу ворога. Як наслідок, історики стикаються зі значними проблемами в отриманні вихідного матеріалу, який точно відображає справжній досвід людини в момент захоплення.

Однак, як показує робота Вотсона, під час Великої війни існували загальноприйняті процедури, за якими людей можна було брати в полон на полі бою. Вони, як правило, базувалися на транснаціональних військових звичаях, які були добре встановлені з початком війни – усі воюючі армії стверджували, що вони надавали пощаду – але до 1914 року вони також були закріплені як у внутрішньому військовому, так і в міжнародному праві. Зокрема, міжнародне право встановлює ключові засоби захисту полонених: Женевська конвенція 1864 р. передбачала, що пораненим, які потрапили до рук ворога, повинна бути надана медична допомога; Гаазькі конвенції 1899 та 1907 рр. встановлюють, що з військовополоненими слід поводитися гуманно, і окреслюють низку правил, призначених для стандартизації поводження з полоненими та захисту полонених від насильства. Проте те, що насправді сталося в момент капітуляції – ступінь прийняття капітуляції або те, як часто людей, які здалися, розстрілювали з рук – залишається одним із найменш досліджених чи навіть таких, що підлягають дослідженню, аспектів Великої війни [32]. На всіх фронтах війни було чимало випадків відмови солдатам, що здалися в полон; це мало вивчено, і дослідження, які проводилися, стосуються Західного фронту, де вбивства полонених під час захоплення, схоже, відбувалися з усіх боків, увічнені в поемі Зігфріда Сассуна (1886-1967) *Atrocities*, у якій він розповів, як британський солдат розповів йому, як він «різав в'язнів» [33].

Однак на багатьох фронтах не мало, а скоріше забагато полонених створювало проблеми для воюючих держав. Зокрема, Німеччина, Росія та Австро-Угорщина не належним чином спланували розміщення, годування та одяг великої кількості полонених і в 1914 році були приголомшені масштабами їхнього захоплення. Загальне очікування короткочасної війни загостило цю проблему – мало думали про розміщення військовополонених протягом зими. Незважаючи на те, що в перші роки війни всі штати намагалися привілеювати офіцерів, розміщуючи їх в окремих таборах для військовополонених і забезпечуючи їм кращі умови життя (відповідно до норм у всіх воюючих культурах і положеннях, у міжнародному праві), інші рангові в'язні зіткнулися з набагато важчими часами. Полонені офіцери отримували платню від імені їхнього рідного штату державою-захоплювачем і призначали санітарів із числа полонених їхньої власної армії для виконання чорних завдань повсякденного життя, включаючи застилання ліжок і прання; вони також були звільнені від працевлаштування завдяки поправці, внесений до Гаазької конвенції 1907 року. Інші рангові полонені, навпаки, зазвичай змушені були працювати за жахливу оплату, з якої їм коли-небудь давали лише символічну суму в нікчемних «табірних купонах», а не в реальній валюті, і вони мало впливали на виконання завдань [34]. В усіх воюючих державах клас виявився найважливішим загальним визначальним фактором щодо індивідуальних загальних шансів в'язня вижити в полоні; хоча деякі офіцери перебували в суворих умовах, загальна картина полягала в тому, що вони були набагато краще захищені, ніж інші полонені.

3.2 Побудова табірної системи та умови харчування

У більшій частині Німеччини перевезення полонених було відносно хаотичним у перші місяці війни: полонених перевозили залізницею у вагонах, які раніше використовувалися для доставки коней на фронт. Для поранених в'язнів ці антисанітарні умови транспортування підвищували

загрозу зараження. Після прибуття до Німеччини багато військовополонених зіткнулися з дуже поганими умовами в перші тижні конфлікту: для деяких в'язнів було імпровізовано розміщення в наметах, військових казармах або старих фортецях. Однак велику кількість в'язнів розміщували в полях без притулку, тоді як тих, хто був придатним, залучали до роботи над будівництвом інфраструктури табору для військовополонених, який мав розмістити їх до настання зими. Табори для військовополонених перебували під контролем регіональних військових командувачів, які підпорядковувалися безпосередньо Вільгельму II, німецькому імператору (1859-1941) і які спочатку мали значну свободу в управлінні військовополоненими, які відправлялися в їхній регіон; це призвело до великої різниці в стандартах на ранніх етапах у таборах у різних регіонах Німеччини, а також до суворої дисципліни з боку охоронців, де місцеві командири не втручалися. У деяких таборах у Німеччині під час цього першого етапу війни військовополонених утримували в одному відділенні, а цивільних, депортованих із Франції та Бельгії, в іншому. Загалом, тенденція по всій Європі полягала в тому, щоб якомога більше відокремлювати військовополонених як від цивільних, так і від місцевого населення тилу. Проте місцеві цивільні особи з тилу часто цікавилися полоненими, і в перші тижні війни натовпи цивільних збиралися, щоб подивитися на транспортування в'язнів і перші табори для військовополонених, явище, яке було широко поширене, особливо в Британії, Франції та Німеччина. У випадку з Німеччиною, під час цієї ранньої фази табірної системи, історик Оксана Нагорна стверджувала, що населення розглядало російських в'язнів через стереотипні образи слов'ян як нижчих. На цю точку зору вплинуло «колонізаторське» ставлення, створене на масовій літературі та пропаганді військового часу [35]. Дисципліна в німецьких таборах на фронті в період 1914-1915 рр. була суворішою, ніж у британських та французьких таборах, де полонених усіх національностей часто піддавали покаранню – їх прив'язували до вертикального стовпа на довгі періоди.

Побиття також було поширеним явище. У звітах про покарання в таборах зазначалося, що росіяни «звикли до залізного примусу на батьківщині» [35 р. 480; 33]. У випадку Росії організація полонених була такою ж хаотичною в перший рік війни; знадобилося два роки, щоб побудувати масштабні табори для військовополонених, необхідні країні, і багатьох в'язнів швидко відправили жити й працювати за межі табору [37].

Частково внаслідок покращених умов утримання в'язнів протягом перших шести місяців війни в німецьких та російських таборах для військовополонених у 1915 році спалахнула епідемія тифу. Найгучніша епідемія в Росії була в Тоцькому таборі, де «принаймні 10 000 чоловіків, померли з 25 000» [38].

У Німеччині були великі спалахи в понад тридцяти таборах, причому епідемії в таборах Віттенберг і Гарделеген використовувалися в пропаганді союзників як доказ поганого поводження з німецькими військовополоненими. І Німеччина, і Росія відповіли на цю епідемію запровадженням кращих правил гігієни у своїх таборах для військовополонених. У Німеччині наприкінці 1915 року були введені дезінфекційні заходи для дезінфекції одягу та тіл ув'язнених, щоб видалити всіх вошей. Ризик висипного тифу змусив армію негайно поміщати в карантин новополонених і проводити складну дезінфекцію полонених поблизу фронту – таким чином в'язень став пов'язуватися з небезпекою зараження, яку потрібно було контролювати. Британці регулярно знешкоджували німецьких полонених якнайшвидше після захоплення, а хворих на тиф відокремлювали в спеціальній установі поблизу Турне, якою керував чернечий орден [39]. Цей страх перед хворобою також вплинув на ставлення Британії до османських полонених, захоплених на месопотамському фронті: після дезінфекції всі османські військовополонені отримали новий одяг після прибуття до головного табору для військовополонених у Магрілі біля Басри [39 р. 284.]

Епідемія тифу 1915 року була єдиною значною епідемією військовополонених у таборах для військовополонених у Першій світовій війні внаслідок поганих умов, що свідчило про кращі знання про гігієну та санітарію, які розвивалися. У 1918 році епідемія іспанського грипу виникла серед військовополонених, але вона походила від вірусу, причини якого лежали за межами таборів для військовополонених, а також вразила цивільне населення однаково серйозно. Головне медичне питання, яке стосувалося військовополонених під час конфлікту, полягало в тому, як поводитися з полоненими, які одужували від бойових поранень; у цьому відношенні воюючі сторони в основному дотримувалися Женевських конвенцій 1864 і 1906 років, лікуючи військовополонених на прифронтових пунктах очищення поранених і в шпиталях тилу та надаючи медичну допомогу в таборах для військовополонених. Основна проблема в цьому відношенні полягала в тому, що медичне забезпечення часто було дуже обмеженим, особливо в Німеччині та Росії, де Німеччина страждала від нестачі бавовни, необхідної для перев'язувальних матеріалів.

У міру того, як війна тривала, Центральним державам дедалі важче було годувати військовополонених. Німеччина та Австро-Угорщина, які стикалися з морською економічною блокадою, зіткнулися з годуванням військовополонених в умовах дедалі більшої нестачі продовольства. Це призвело до рішення Німеччини в 1915 році годувати в'язнів такою ж кількістю пайків, як і німецьким цивільним особам, що було порушенням Гаазької конвенції, яка стверджувала, що в'язнів потрібно годувати такою ж їжею, як і власних військ армії захоплення. Проте не лише Німеччина, але й Австро-Угорщина та Росія зіткнулися з труднощами у забезпеченні в'язнів належним харчуванням; у російському випадку було вирішено, що надсилання державних продовольчих посилок російським полоненим у Німеччині лише матеріально допоможе ворогу, і тому російські полонені були змушені жити на мізерні та неадекватні пайки для німецьких військовополонених [40]. Для ув'язнених національностей, які отримували

продуктові посилки зі свого штату, їхніх сімей, національного Червоного Хреста чи інших благодійних організацій, вплив нестачі їжі був відносно обмеженим. Так само для тих військовополонених, які працювали в сільському господарстві – понад 735 000 в'язнів у Німеччині до 1916 року та майже 500 000 в Австро-Угорській імперії до 1918 року – вплив нестачі їжі компенсувався додатковим харчуванням, яке часто забезпечували роботодавці-фермери, які, як правило, ставилися до в'язнів. робітники війни так само, як вони ставилися б до наймита мирного часу [41]. У Росії протягом літніх місяців, коли відбувалися найбільш інтенсивні сільськогосподарські роботи, табори рядових військовополонених були «майже повністю порожніми (за винятком сержантів та інвалідів, які могли отримати звільнення), а в'язнів відправляли в невеликі або середні групи до садиб і селянських господарств» [41].

3.3 Праця в'язнів

До 1916 року всі основні європейські воюючі держави створили табори для військовополонених, безпечні місця, відокремлені від цивільного населення, де в'язнів утримували за допомогою колючого дроту, сторожових веж і охоронців і розміщували зазвичай у дерев'яних бараках. Деякі країни також продовжували використовувати старі фортеці. До 1916 року ці табори для військовополонених здебільшого стали перехідними місцями, де в'язні перетворювалися з солдатів на полі бою на примусових робітників на внутрішньому фронті. До 1916 року більшість інших рядових полонених працювали за межами табору для військовополонених. У Німеччині працювали 90 відсотків в'язнів, або 1 449 000 із 1 625 000 [41]. Британія була воюючою державою, яка найповільніше працевлаштовувала своїх військовополонених на внутрішній фронт, головним чином через опозицію профспілок використанню праці в'язнів, оскільки профспілки побоювалися, що це знизить зарплату цивільним. Лише в 1918 році Британія мала повністю розвинену систему праці військовополонених, яка використовувала в'язнів

головним чином у лісництві та на кар'єрних роботах. До середини війни більшість воюючих держав більше не поважали положення Гаазької конвенції про те, що полонених не можна було залучати до виконання завдань, безпосередньо пов'язаних із військовими зусиллями. У тотальній війні, коли цілі економіки орієнтовані на військове виробництво, від цієї умови швидко відмовилися.

Деякі роботи в'язнів на фронті були надзвичайно важкими, що призводило до високого рівня смертності. Із 70 000 австро-угорських і німецьких полонених, яких Росія використовувала для будівництва Мурманської залізниці, загинуло 25 000, переважно австро-угорців. Рівень смертності також був дуже високим серед італійських полонених, захоплених Центральними державами; з 468 000 утримуваних Австро-Угорщиною щонайменше 92 451 померло, рівень смертності, який Алан Крамер підрахував у 19,75 відсотка [41 р. 83]. Навпаки, з 477 024 австро-угорських бойових полонених, утримуваних Італією, 18 049 померли, що свідчить про те, що з ними загалом поводитися відносно добре; серед італійських австро-угорських в'язнів був філософ Людвіг Вітгенштейн (1889-1951), якого утримували в Кассіно [42]. Однак саме румунські полонені в Німеччині постраждали від найгірших показників смертності війни: 29 відсотків не вижили в полоні. У Першій світовій війні в'язні помирали з різних причин: старі бойові поранення, недоїдання, туберкульоз, тиф, побої, надмірна праця та епідемія грипу наприкінці війни були найвидатнішими причинами.

В'язні також безпосередньо використовувалися як робоча сила арміями, які воюють. Це варіювалося від імпровізованого використання щойно захоплених полонених, щоб допомогти винести поранених з поля бою, до набагато складнішого використання трудових рот військовополонених, постійних підрозділів, що складаються з полонених, які залишалися на фронті чи поблизу нього для виконання важкої фізичної роботи, наприклад як завантаження та розвантаження снарядів, будівництво та обслуговування доріг, а іноді й роботи з будівництва траншей. У 1915 році

німецька армія створила на Західному фронті трудові роти для військовополонених, які склалися з російських полонених, а пізніше з британських, французьких, італійських та румунських полонених. У 1916 році британська та французька армії створили компанії з праці військовополонених; справді, до липня того року 50 відсотків усіх німецьких полонених, утримуваних Францією, працювали на французьку армію або в ротах для військовополонених у зоні бойових дій, або в армії на тилу [41 р. 82]. Німецька армія додатково використовувала працю полонених на Сході [43]. Австро-угорська та російська армії також використовували трудові роти військовополонених. Розвиток компаній, що займаються працею в'язнів, ознаменував зрушення під час Першої світової війни в бік дедалі більшої та безжальної експлуатації невільної праці. Умови життя в ротах військовополонених часто були суворими, а в Австро-Угорщині, зокрема, смертність була високою. Для в'язнів, які працювали на німецьку армію в 1918 році, побиття та недоїдання були звичним явищем, незважаючи на часті накази третього німецького Oberste Heersleitung (OHL), які просили ретельно зберігати робочу силу в'язнів, оскільки вона була вкрай необхідною. Жорстоке поводження

Війна висвітлила широкий спектр різноманітних уявлень про жорстоке поводження з в'язнями, які також змінювалися з часом: у 1914 році полонені британські офіцери скаржилися, що їх перевозили до Німеччини у вантажівках для худоби чи вагонах другого класу; У 1915 році британський і французький уряди визнали неприйнятним те, що Німеччина тримала своїх полонених разом із російськими полоненими, а не розділяла національності [44]. На іншому кінці спектру насильства дійсно відбувалися справжні жахи: у 1914 році французький уряд протестував проти розстрілу військовополонених під час німецького вторгнення на північ Франції та вбивства медичного персоналу та поранених солдатів після здачі госпіталю в Гомері. Франція також почала збирати докази від полонених німецьких солдатів щодо прориву німецької армії на полі битви в 1914 році.

Німеччина рішуче протестувала проти використання Росією німецьких військовополонених для будівництва Мурманської залізниці в жахливих умовах. У березні 1918 року британський парламентський документ стверджував, що британський в'язень Ейбл Сімен Джон Геновер згорів до смерті в таборі військовополонених Бранденбург у 1917 році, коли в'язниці табору загорілася, а охоронці перешкодили евакуації камер [41] держави також звинуватили ворога у відмові залишитися на полі бою, як обговорювалося раніше.

Деякі випадки жорстокого поводження вважалися настільки серйозними, що викликали репресії. У 1916 році, у відплату за використання Францією праці німецьких військовополонених у Північній Африці, Німеччина відправляла французьких військовополонених з таборів на фронті працювати в жахливих умовах на окупованих нею балтійських територіях; коли в тому ж році Британія почала використовувати працю німецьких полонених для розвантаження та завантаження вантажів у французьких портах, Німеччина помстилася, відправивши британських полонених з табору Деберіц працювати в мінусових умовах за лінією на Східному фронті. У той час як Франція відносно швидко пом'якшилася і вивела німецьких полонених з Північної Африки, тим самим забезпечивши відкликання своїх чоловіків від репресій на Сході, Британія продовжувала використовувати німецьких полонених як робочу силу у французьких портах, тобто її люди залишилися на Сході взимку 1917 року.

Загалом у війні відбулася радикалізація застосування репресій щодо полонених, щоб змусити ворога краще поводитися з полоненими. Можливо, найгіршою репресією було рішення третього німецького ОНЛ навесні 1917 року залишити всіх щойно захоплених, непораних британських і французьких військовополонених за лінією, як помсту за використання французами праці німецьких полонених на верденському полі битви, де німці в'язні переживали дуже важкі – і небезпечні – умови праці, і британське рішення почати використовувати німецьких військовополонених

інших рангів для роботи в трудових компаніях на Західному фронті для британська армія в 1916 році. Лише коли французи та англійці погодилися вивести своїх німецьких полонених на відстань тридцяти кілометрів від лінії фронту для виконання будь-яких робіт, ОНЛ скасувала репресії, які завдали жахливих фізичних збитків цим ув'язненим. до них.

Громадська думка часто спонукала до посилення репресій. У 1918 році британський прес-барон Альфред Чарльз Вільям Гармсворт, лорд Норткліфф (1865-1922) піддав значному тиску Томаса Водхауса Лега, лорда Ньютона (1857-1942), голову Комітету військовополонених у Міністерстві закордонних справ, щоб розпочати репресії проти німецьких в'язнів у відплату за погане ставлення Німеччини до британських в'язнів, які працювали на німецьких шахтах і працювали на німців армії в окупованій Франції та Бельгії; Ньютон опирався. У Німеччині праві партії в Рейхстазі аплодували проголошенню весняних репресій 1917 року. У рідкісних випадках громадськість прагнула допомогти ворожим полоненим; одним із прикладів є єврейська громада Берліна, яка забезпечувала прісним хлібом єврейських ув'язнених у сусідніх таборах під час Пасхи [44].

Військова пропаганда з усіх боків наголошувала на поганому поводженні ворога з полоненими. Історії часто малювали жахливі та сенсаційні картини насильства та тортур, найвідоміших у 1915 році, коли поширилися чутки, які ніколи не були підтверджені, що канадський військовополонений був розп'ятий німцями на Західному фронті. Проте часто воєнна пропаганда щодо військовополонених спиралася на свідчення очевидців, і ступінь викривлення в газетах і урядових публікаціях, які повідомляли про реальне жорстоке поводження з полоненими, у багатьох випадках був напрочуд обмеженим [44]. Пропаганда, яка характеризувала ворога як варварства, зробила поводження з військовополоненими центральним критерієм оцінки того, де держава стояла на осі цивілізація-варварство часів війни [40]. Наприклад, основною темою Російської надзвичайної слідчої комісії, сформованої у квітні 1915 року для вивчення

порушень законів війни центральними державами, була жорстокість щодо полонених [39, р. 485]. Тому воюючі сторони люто захищали свою політику поводження з військовополоненими протягом усього конфлікту.

Звичайно, реакція на жорстоке поводження ворога з полоненими також була пов'язана зі ставленням до чоловіків, які потрапили в полон, яке існувало на їхніх батьківщинах; у цьому відношенні Італія була сумно відома тим, що розглядала італійців, захоплених Центральними державами, особливо після Капоретто, як боягузів і зрадників; італійська держава вирішила не надсилати державні продуктові посилки своїм чоловікам у полоні Центральної влади [44]. Умови в австро-угорських таборах для італійських полонених були дуже поганими, з високою смертністю. Однак одним винятком із загальної підозри щодо полонених італійців був письменник Чезаре Баттісті (1875-1916), етнічний італієць з Австро-Угорщини, який покинув Австро-Угорщину, щоб воювати на боці Італії під час війни. Потрапив у австро-угорський полон у 1916 р. страчений за зраду; його книга *Gli Alpini*, опублікована через кілька тижнів після його вбивства, стала бестселером. Система таборів для військовополонених Австро-Угорщини була жорстокою і для представників інших національностей, особливо для полонених сербів.

Проте поводження з полоненими залежало не лише від пропагандистських поглядів ворога; це також залежало від матеріальних ресурсів держави-захоплювача та ступеня, до якого державний контроль на місцевому рівні заважав гостроті військових зусиль. Такі регіони, як Південно-Східна Європа, де слабкий державний контроль і нестабільна зміна режиму були проблемою ще до війни, зіткнулися з особливими проблемами в організації лікування військовополонених. Коли наприкінці 1915 року Центральні держави захопили Сербію, вона вирішила евакуювати свою армію через гори Албанії; близько 40 000 їхніх австро-угорських військовополонених йшли разом з ними, багато з яких загинули на шляху. Після досягнення узбережжя у Валоні 24 000 в'язнів, що вижили, зрештою

були передані італійцям і відправлені до італійського табору для військовополонених на острові Асінара біля узбережжя Сардинії; 2000 померли від холери до прибуття туди; багато інших померли після їхнього прибуття, довівши число загиблих на Асінари до 7000, майже всі інші ранги; ув'язнених офіцерів було евакуйовано з острова до Франції [45, 46].

Для інших держав на Балканах слабе управління було основною проблемою для розвитку ефективної мережі таборів для військовополонених. Для супротивника Сербії Болгарії, яка, маючи трохи більше 60 000 військовополонених, протягом більшої частини війни утримувала набагато більше в'язнів, ніж вона втратила від своїх ворогів, табори для військовополонених були здебільшого створені на спеціальній основі. По всьому світу Болгарія віддавала перевагу своїм британським і французьким полоненим перед значно більшою кількістю полонених румунів і сербів; у ній також утримувалися російські, італійські та грецькі військовополонені [47, 48].

Подібно до Болгарії, в Османській імперії серед своїх 34 000 військовополонених були представники різних національностей: австралійці, новозеландці, британці, індійці, румуни, росіяни, включаючи представників різних етнічних груп, які воювали в царській армії, і французи. Більшість основних таборів для військовополонених були розташовані в Анатолії; вони часто складалися з місцевих будівель, таких як школи чи церкви, які перетворювали на імпровізовані табори для військовополонених; в деяких місцевостях в'язні-офіцери жили спільно в пристосованих будинках. Туреччина, як і інші воюючі сторони, утримувала окремо офіцерів та інших рангів. Табори часто були дуже віддаленими, а в'язні були ізольовані від новин про війну та домівки. Дисципліна та умови життя були різними; Ув'язнені робітники в Таврських горах, у тому числі австралійці, які працювали на будівництві залізниці, зазнали великих труднощів, тоді як інші полонені жили в комфортабельних місцях, а деякі табори мали змогу організовувати театральні заходи.

Один із найгірших показників смертності в полоні за час конфлікту стався на Месопотамському фронті, коли османи захопили Кут-ель-Амару в сучасному Іраку у квітні 1916 року після тривалої облоги. Тут османська армія взяла в полон приблизно 2962 білих британських офіцерів та інших чинів, з яких 1782 померли в османському полоні [49, 50]. Разом з цими чоловіками османська армія також захопила невідому кількість індійських полонених, які разом зі своїми білими товаришами пережили жахливий марш смерті від Кут-ель-Амари до північної залізничної станції в Рас-ель-Айн (на території сучасної Сирії через Багдад; багато з полонених були дуже ослаблені наслідками тривалої облоги та страждали від впливу суворого клімату, нестачі їжі та побиття охоронцями під час маршу. Загалом під час всієї Месопотамської кампанії близько 10 686 колоніальних солдатів з Індії, включаючи 200 офіцерів індійської армії, були захоплені османською армією: з них 1708, як повідомляється, померли в полоні, а ще 1324 були зареєстровані як нерозшукані в закінчення війни, дуже висока смертність. Кутських в'язнів відокремили в Рас-ель-Айні, звідки білих полонених відправили в Анатолію. Багатьох індійських в'язнів тримали на примусовій праці. Політика Османської імперії щодо в'язнів загалом полягала в тому, щоб надавати перевагу полоненим індійцям-мусульманам над індуїстами, сикхами та християнами.

Режими привілеїв також діяли для полонених, утримуваних Росією, яка прагнула віддати перевагу слов'янським полоненим над німцями, яких часто відправляли до найгірших таборів Сибіру, далеко від європейської Росії; ще в листопаді 1914 року російська Ставка наказала, щоб в'язні-слов'яни та ельзаси отримували найкраще харчування та житло, тоді як мадяри, етнічні німці та євреї мали поводитися найгірше. Росія також утримувала приблизно 65 000 османських військовополонених; Умови для цих чоловіків були різними, але деякі мали змогу відвідувати лекції та навчальні заняття у своїх таборах [51].

Османські полонені тяжко постраждали під час транспортування, як і багато полонених, захоплених Росією, яких переміщувалина величезні відстані, часто брак палива для опалення означав, що в'язні страждали від труднощів або навіть гинули під час транспортування. У російському таборі для османських в'язнів на острові Наргін, де умови були поганими, був особливо високий рівень смертності.

Ставлення до в'язнів за межами Європи дуже різнилося. З німцями, захопленими Японією під час облоги Циндао, в основному добре поводитися, і Японія розглядала хороше поводження з полоненими як спосіб відстоювати свої претензії на статус сучасної світової держави. Найвідомішим німецьким табором був Бандо, де в'язні могли влаштовувати театральні вистави. Глобальна мережа таборів для військовополонених під час Першої світової війни вражає. Британці відправили велику кількість османських військовополонених, захоплених у Месопотамії, до таборів для військовополонених в Індії. Османські в'язні, захоплені під час бойових дій у Палестині, були відправлені до таборів у Єгипті, де багато хворіли, а деякі й померли від пелагри через погану дієту, якою їх годували; інших османських в'язнів утримували в таборах у Бірмі (М'янмі) і на Кіпрі(Ibid) німецькі в'язні, які утримувалися французами в таборах в Алжирі, Марокко та Тунісі в 1915 році, мали високий рівень малярії. Німецьких військовополонених, захоплених британцями, які воювали в Східній Африці, відправляли в табори в Ахмеднагарі, аж до Єгипту, Мальти та Індії; навпаки, чорніаскари,взяті в полон, іноді просто відправлялися додому. Південна Африка також утримувала німецьких військовополонених, взятих під час бойових дій у німецькій Південно-Західній Африці.

3.4 Ідентичність в'язня та репатріація в'язнів

Заохочення в'язнів переходити на інший бік було відносно поширеним явищем у Європі. Франція намагалася залучити військовополонених з Ельзасу-Лотарингії або етнічних поляків, які воювали в німецькій армії,

щоб приєднатися до справи союзників. Німеччина запровадила програму навчання мусульманських в'язнів, захоплених у війні з російською, французькою та британською арміями. Утримуючи їх у двох таборах поблизу Цоссена, Німеччина намагалася завербувати їх від імені Османської імперії. Трохи більше тисячі з цих в'язнів зрештою перейшли на бік османської армії. Деякі з німецьких бельгійських в'язнів також піддалися ідеологічній обробці в таборі Геттінген, намагаючись заручитися підтримкою фламандського пронімецького націоналізму в Бельгії. Німеччина застосовувала подібну схему щодо ірландських військовополонених, яких зібрали в таборі Лімбург з метою вербування їх для боротьби в якості бригади проти Британії під час запланованого повстання 1916 року ; З цієї схеми мало що вийшло, коли з понад 2000 у таборі вдалося переконати менше ніж шістдесят чоловіків. Німеччина також пропонувала натуралізацію етнічним німцям, які потрапили в полон і воювали в лавах російської армії. Мабуть, найвідомішим прикладом зміни лояльності в'язнів був Чеський легіон , який на піку свого розвитку в 1918 році налічував близько 60 000 чоловік. Спочатку набрані з-поміж австро-угорських військовополонених для формування легіону для боротьби за царську Росію, вони стали дуже ефективною та важливою бойовою силою. Під час Громадянської війни в Росії вони залишилися вірними справі союзників і взяли на себе управління Транссибірською залізницею, доки їхні вимоги щодо репатріації не були задоволені.

Таким чином, табір для військовополонених став основним місцем для змін ідентичності, які війна спричинила загалом по всій Європі. Ув'язнені різних етнічних груп класифікувалися за національністю і часто стикалися зі спробами режимів викрадачів визначити їх. Для полонених селян із багатой етнічної тканини Східної та Південно-Східної Європи, які до війни часто жили з мінімальною взаємодією з державою, цей досвід неволі серед їхніх співвітчизників-«націоналів» часто змінював їхню ідентичність. Військовополонених часто мобілізували в таборах тилу, щоб проводити

навчальні заняття та організовувати концерти та інші культурні заходи, які сприяли глибшому почуттю національного розуміння [51, 52, 53]. Подібним чином уряди на тилу намагалися визначити та класифікувати тих, хто зараз ув'язнений серед них. У Німеччині та Австро-Угорщині антропологи, які тепер через війну не мали можливості проводити польові дослідження у віддалених куточках земної кулі, перенесли свої предметні дослідження на фронтний табір, вимірюючи, фотографуючи, класифікуючи та записуючи найрізноманітніших полонених етнічних груп. Зокрема, Німеччина розвинула широко поширену думку про те, що під час війни вона зіткнулася зі «світом ворогів», який оточив її. Дослідження та зображення військовополонених за расовою ознакою в її таборах служили для зміцнення цієї віри, тому часто використовувалися у пропаганді військового часу. Однак навіть у Великобританії антропологічні дослідження мали місце; в одному випадку вимірювання індивідів з різних німецьких регіональних груп, щоб зрозуміти різні внутрішні німецькі «раси» – прусську, саксонську та баварську, головну серед них.

Повсякденне життя в'язнів було надзвичайно схожим у більшій частині Західної Європи, що підкреслювало ступінь, до якого війна велася на основі спільних європейських військових культур і базувалася на спільних тенденціях і технологіях модернізації суспільства. Більшість днів починалися з переклички, під час якої перераховували в'язнів; Кульмінацією днів ув'язнених, як сказано в мемуарах різних національностей і країн, незмінно були доставка листів, отримання посилок і прийом їжі. Одружені чоловіки з дітьми особливо страждали від туги за домом, особливо під час таких свят, як Різдво, яке у більшості таборів відзначали християнські в'язні. У віддалених таборах у таких місцях, як Японія, Анатолія чи Сибір, новини про близьких листами були нерегулярними або взагалі не надходили. Більші фронтові табори зазвичай мали майданчики для прогулянок або зони, де в'язні могли гуляти чи займатися спортом; деякі режими дозволяли полоненим групові прогулянки під конвоєм за межі табору або надавали місце для читання чи

навчання. Ті в'язні, які працювали, зазвичай мали принаймні один вихідний день на тиждень, часто неділю; табірне втомлення виконували самі в'язні, а пораненим або слабким в'язням доручали найлегші завдання. У деяких країнах, наприклад у Німеччині, військовополоненим було дозволено випускати власні табірні газети [54]. Загалом держави-захоплювачі визнавали необхідність для полонених мати доступ до певних культурних розваг або фізичних вправ для захисту свого психічного здоров'я; проте були табори та робочі частини, де не існувало такого забезпечення. І навіть у найкращих таборах деякі полонені страждали від проблем із психічним здоров'ям внаслідок ув'язнення; хоча самогубства були рідкісними, зриви, важка депресія або розвиток психологічних розладів поведінки були відносно поширеними.

Дисципліна в таборах для військовополонених і робочих частинах базувалася на військовому праві держави захоплення. Величезний творчий підхід був очевидним у кращих таборах, де в'язні ставили театральні вистави, організовували концерти, спортивні змагання, бібліотеки та художні виставки. Ув'язнені більшою чи меншою мірою прагнули до товариства жінок, хоча ті, хто працював на фабриках або сільськогосподарських роботах, іноді зав'язували дружбу або навіть стосунки з місцевими дівчатами, хоча в деяких державах-захоплювачах, таких як Сполучене Королівство чи Німеччина, такі відносини суворо каралися; в Росії навіть траплялися шлюби між австро-угорськими полоненими та місцевими жінками [52]. Для в'язнів, які працювали на землі в Європі, сексуальні домагання до місцевих жінок також були невідомими.

Насправді, навіть незважаючи на те, що багато в'язнів звикли до тимчасового одностатевого середовища під час служби в армії та на фронті, полон викликав побоювання, що в'язні втратять свою мужність і стануть пасивними. Вплив тривалого полону на маскулінну ідентичність був центральною темою публічного дискурсу щодо в'язнів під час і після війни, при цьому влада штату захоплення відстоювала важливість роботи як

способу «врятувати» мужність в'язнів [55]. У деяких таборах дійсно гомосексуальні стосунки; у театрі табору для полонених молоді чоловіки часто одягалися як жінки і іноді мали «шанувальників».⁴⁹ Однак гомосексуальні акти залишалися табу.

Інші в'язні прагнули відновити відчуття своєї солдатської ідентичності, продовжуючи війну проти держави-захоплювача під час перебування в полоні: ті, хто працював, іноді здійснювали диверсії; інші збирали розвідувальні дані, які вони намагалися передати владі вдома через зашифровані листи або контрабандну інформацію, передану назад репатрійованими чоловіками. Для деяких полонених планування спроб втечі забезпечувало засіб відволікання та протиотруту від почуттів приниження та сорому, які могло викликати полон; це особливо стосувалося Шарля де Голля (1890-1970), утримуваного в Інгольштадті, який зробив кілька невдалих спроб втечі; Разом з ним в Інгольштадті утримували Михайла Тухачевського (1893-1937), пізніше Маршала Радянського Союзу та затятого втечу. Хоча полон у фронтовому таборі давав перепочинок від небезпек окопів, він не обійшовся без ризику для інших в'язнів: нещасні випадки на виробництві були справжньою проблемою, особливо для тих, хто працював у шахтах, кар'єрах або лісництві. Очевидно, в'язні, які працювали в трудових ротах для армій на передовій, пережили ще більш важкий полон. Ці фактори також стали мотивацією для втечі.

Серед найвідоміших втеч війни — масова втеча двадцяти дев'яти британських офіцерів із табору Гольцмінден за допомогою тунелю, проритого підручними інструментами в 1918 році; десять чоловіків досягли Нідерландів і звільнилися. Гюнтер Плюшов (1886-1931), який втік з табору в Британії в 1915 році і дістався континенту, також широко відзначався в Німеччині; через острівну географію Британії було надзвичайно рідкісним випадком, коли військовополоненим вдалося повернути свободу з британського фронтового табору таким чином. Навпаки, втечі з

військовополонених трудових рот на Західному фронті були більш частими для всіх воюючих сил протягом другої половини війни.

Репатріація в'язнів

Переважна більшість військовополонених не була репатрійована до кінця конфлікту – втечі, обміни чи інтернування в нейтральній Швейцарії чи Нідерландах залишалися рідкісними долями, зарезервованими для відносно небагатьох. Після перемир'я союзники вимагали звільнення всіх військовополонених союзників у державах Центральної сили; Німецькі полонені томилися в британському та французькому полоні до підписання Версальського договору. Наприкінці 1919 року Великобританія репатрійовала своїх німецьких полонених; Франція, яка використовувала своїх німецьких полонених для очищення полів битв, виконуючи небезпечні завдання, під час яких багато полонених було вбито під час вивезення боєприпасів, репатрійовала своїх німецьких полонених лише в 1920 році. Утримання німецьких полонених таким чином викликало обурення в Німеччині та мобілізувало величезну кількість людей на демонстрації протесту, тим самим сприяючи післявоєнній ворожнечі [33 pp. 296-304].

Незважаючи на Брест-Литовський договір, більшість російських полонених не було звільнено з німецького полону до закінчення війни в 1918 році, хоча більшість продовжували жити в таборах протягом певного періоду після звільнення. Російські полонені, звільнені союзниками з німецьких робітничих компаній в окупованій Франції та Бельгії, опинилися поміщеними у французькі табори в очікуванні репатріації, оскільки Франція, зокрема, не бажала їх утримувати. Росіяни в Німеччині були мобілізовані лівими радикальними групами в рамках німецької революції; переговори щодо їх репатріації показали спосіб для нового радянського режиму надіслати своїх представників до нової Веймарської держави [39]. Зокрема, російські в'язні зіграли б певну роль у підтримці лівої революції в Мюнхені; одним із наслідків було те, що широка німецька громадська думка почала

боятися російських полонених як небезпечних червоних; Адольф Гітлер (1889-1945), який певний період у 1919 році був охоронцем у таборі для полонених, цілком міг бути під впливом такого ставлення. Подібне явище спостерігалось в Австро-Угорщині протягом місяців після виходу Росії з війни, коли перші австро-угорські полонені були репатрійовані; багато з них мали симпатії до більшовиків, і держава дуже боялася їхнього руйнівного політичного впливу, поширення комунізму[56 – 57]. Це не були порожні страхи; лідером короткочасної радянської революції в Угорщині був колишній австро-угорський в'язень росіян Бела Кун (1886).

Ті російські військовополонені в Німеччині, Австрії та новій Угорщині, які були налаштовані антирадянсько і не бажали повертатися до Росії після війни, у деяких випадках виявили, що у них не було вибору. Деякі були викинуті на російському кордоні в розпал громадянської війни в Росії, щоб пішки дістатися додому; вони зазнали великих труднощів, і деяких було розстріляно під час громадянської війни як підозрюваних білих.

Для в'язнів у таких віддалених місцях, як Японія та Сибір, репатріація тривала навіть довше: у 1922 році останні з цих чоловіків повернулися до Німеччини та Австро-Угорщини. Британці утримували своїх османських в'язнів у Єгипті більшу частину 1919 року. Примітно, що більшість ув'язнених, здається, відносно добре пристосувалися до життя після полону, незважаючи на слабкість положень про державну допомогу для них у багатьох міжвоєнних воюючих державах [58]. У Німеччині та Франції колишні в'язні створили власні асоціації ветеранів, щоб лобіювати соціальні права; однак в інших штатах в'язні уникали привертати увагу до свого військового полону, а якщо вони й вступали до асоціації ветеранів, то часто це не стосувалося конкретного в'язня.

Проте, якщо на індивідуальному рівні полонені прагнули створити собі нове життя, спадок полону залишився. Сім'ям довелося знову познайомитися з батьками, яких довго не було; чоловікам довелося справлятися зі смертями та політичними потрясіннями, які сталися за їх відсутності, особливо у

Східній Європі та Німеччині; небагато інших рангових колишніх ув'язнених коли-небудь отримували повну винагороду від держави-полонителя за свою працю під час війни, і післявоєнні переговори з цього приводу виявилися в основному безрезультатними. Німеччина і Радянська Росія взаємно відмовилися від цих боргів одна перед одною; Франція отримала одноразовий символічний платіж від Німеччини; більшість інших держав, схоже, відмовилися від цього питання, особливо держави-спадкоємці багатостітніх імперій часів війни.

МКЧХ розпочав розробку нових міжнародних законів щодо поводження з полоненими, щойно конфлікт закінчився, що зрештою ляже в основу Женевської конвенції 1929 року щодо поводження з військовополоненими, яка залишається чинною досі. У 1920-х роках покарання за воєнні злочини проти полонених здійснювалося менш енергійно. Хоча стаття 228 Версальського договору передбачала судове переслідування військових злочинців, у 1921 році в Лейпцигу перед судом постало лише кілька німецьких злочинців; однак більшість з них були виправдані або отримали дуже короткі терміни. Зрештою, коли в 1939 році вибухнула наступна глобальна війна, у міжвоєнний період мало що було зроблено, що могло б зупинити значну ескалацію військових злочинів проти військовополонених, яка послідувала, особливо на Східному фронті з 1941 року та з боку Японії в таборах по всій її Азійській імперії під час війни. Ці жахіття остаточно затьмарили пам'ять про полон Першої світової війни.

Полон у Великій війні був складним балансом жахливої недбалості, примусової праці та систематизації сучасних систем ув'язнення, які гарантували, що принаймні в Західній Європі більшість полонених вижили. Це був фундаментальний елемент першого досвіду тотальної війни у 20 столітті, такий же важливий, як і окопи, як з точки зору кількості постраждалих, так і з точки зору нового ставлення до прав держав ув'язнювати та примушувати тих, кого сприймають як «ворога».

3.5 Застосування заборонених методів та засобів ведення війни (хімічна зброя, жорсткі репресії)

Будь-яка війна є ідеальним середовищем для розвитку військової промисловості, і Перша світова війна не стала винятком. Вона залишила по собі значний слід в історії, представивши безліч нових видів зброї, які вперше були використані саме в цей період.

Багато з тих засобів, що стріляли, вибухали, труїли або іншим чином знищували ворога, виявилися неефективними, і їх використання було припинено. Наприклад, отруйні гази та дирижаблі: жоден з цих видів зброї не отримав широкого застосування в наступних війнах.

Проте інші види озброєнь, навпаки, з'явилися, зміцніли і з часом стали основою сучасних військових технологій. Наприклад, танки в їх класичному вигляді, які ми знаємо сьогодні, почали розробляти вже під час Першої світової війни.

Отруйні речовини стали, безумовно, одним із символів цього конфлікту. Смерть від отруєння була жахливою: різні хімічні сполуки діяли по-різному, викликаючи опіки, спазми або сильні кровотечі. Часто смерть не наступала миттєво — потерпілі довго страждали в лікарнях.

Ті, хто вижив, часто страждали від сліпоти, уражень шкіри або внутрішніх органів. Як можна дорікати солдатам, які, побачивши жовті або зеленуваті хмари, що наближаються до їхніх позицій, в паніці тікали під час газової атаки? Сьогодні важко визначити, хто першим використав отруйні речовини в бою: французи застосовували сльозогінний газ у невеликих кількостях на початку війни, але це не мало практично жодного ефекту, і німці часто навіть не помічали хімічних обстрілів.

Німці стали першими, хто почав використовувати отруйні речовини в значних масштабах. Спочатку їхні спроби були невдалими — у Польщі проти російської армії в січні 1915 року. Але вже 22 квітня 1915 року німецька армія розпорошила 168 тонн хлору в бік французьких позицій біля річки Іпр. Ця знаменита атака викликала справжню паніку серед

французів, змусивши їх відступити. Проте німецькі війська не змогли скористатися перевагами цієї атаки, і важко стверджувати, що газ суттєво допоміг їм у наступі.

Хоча після Німеччини газ почали виробляти та іноді використовувати Франція, Велика Британія, Австро-Угорщина, Італія, США та Росія, ця зброя виявилася більш ефектною, ніж справді ефективною. При першому використанні газу проти російської армії з'ясувалося, що січневі морози є найменш підходящими для отруйних речовин (зокрема, метілбензилброміду), оскільки вони просто замерзали в повітрі і випадали на землю. Згодом стало очевидно, що хімічна зброя є досить примхливою. Застосуванню отруйних речовин часто заважав дощ. Їх було безглуздо розпорошувати, коли противник знаходився на височині, адже газ часто скупчувався в низинах, не завдаючи шкоди. Будь-який вітер, що змінював напрямок, міг просто віднести газ назад, і тоді нападники ставали жертвами власної зброї. Нарешті, в усіх країнах почали терміново розробляти контрзаходи, від протигазів до медичних препаратів, що також знизило ефективність хімічної зброї.

З іншого боку, жахлива смерть від отруєння настільки лякала, що навіть поява зеленуватої хмари газу справді змушувала солдатів відступати. Хімічні снаряди також виявилися ефективними: вони були зручнішими, хоча й порушували Гаазьку декларацію 1899 року "Про невикористання снарядів, призначених для поширення задушливих або шкідливих газів". Після Першої світової війни хімічну зброю більше не використовували широко під час великих бойових дій; її застосовували лише в обмежених операціях [59].

РОЗДІЛ IV. НАСЛІДКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

4.1 Версальський договір і покарання воєнних злочинів

У січні 1918 року, приблизно за десять місяців до закінчення Першої світової війни, президент США Вудро Вільсон склав список запропонованих цілей війни, який він назвав « Чотирнадцять пунктів ».

Вісім із цих пунктів стосувалися саме територіально-політичного врегулювання, яке супроводжувало перемогу держав Антанти (Великобританії, Франції та Росії). Важливим моментом була ідея національного самовизначення етнічних народів Європи. Інші пункти стосувалися запобігання війни в майбутньому. Останній принцип пропонував створити Лігу Націй для розгляду міжнародних суперечок. Вільсон сподівався, що його пропозиція принесе справедливий і міцний мир: «мир без перемоги».

Німецькі лідери підписали перемир'я (угоду про припинення бойових дій) у Комп'єнському лісі 11 листопада 1918 року. Багато з них тоді вірили, що Чотирнадцять пунктів ляжуть в основу майбутнього мирного договору. Але коли глави урядів США, Великої Британії, Франції та Італії зустрілися в Парижі для обговорення умов договору, європейські країни «Великої четвірки» відкинули такий підхід.

Після спустошення Першої світової війни західні держави-переможниці (Велика Британія, Сполучені Штати, Франція та Італія, відомі як «Велика четвірка») нав'язали серію договорів переможеним Центральним державам (Німеччині, Австро-Угорщині, Болгарії та Туреччині).

Вважаючи Німеччину головним підбурювачем конфлікту, європейські союзні держави вирішили замість цього нав'язати переможеній Німеччині жорсткі умови договору. 7 травня 1919 р. у Версальському палаці під Парижем договір був представлений для підписання німецькій делегації.

Версальський договір покладав на Німеччину відповідальність за початок війни та відповідальність за величезні матеріальні збитки [60].

Версальський договір був мирною угодою, яка ознаменувала кінець Першої світової війни. Цей договір було підписано 28 червня 1919 р.

Дискусії про те, що повинен включати договір, почалися в січні 1919 року. У червні делегати з 32 країн зустрілися у Версальському палаці поблизу Парижа, щоб укласти мир після Першої світової війни — мир, який, як вони сподівалися, «покладе кінець усім війнам».

Німці не були запрошені на конференцію, поки приймалися рішення, але очікувалося, що вони погодяться і підпишуть договір. Пізніше це змусило деяких німців обуритися договором, оскільки вони вважали, що рішення приймаються щодо них, а не з ними.

На Версальській конференції домінували Девід Ллойд Джордж, Жорж Клемансо та Вудро Вільсон: лідери Великої Британії, Франції та Америки, яких часто називають «великою трійкою».

Кожен із цих лідерів мав різні цілі.

- Президент Франції Жорж Клемансо хотів суворого покарання Німеччини. Він хотів, щоб Німеччина була послаблена, щоб вони не могли становити жодної загрози для Франції в майбутньому. Дві країни мали історію конфліктів і межували одна з одною.

- Британський прем'єр-міністр Девід Ллойд Джордж остерігався занадто суворого покарання Німеччини, але він усвідомлював, що британський народ хоче, щоб Німеччина заплатила за війну.

- Американський президент Вудро Вільсон був націлений на тривалий мир. Він вважав сильну Німеччину ключем до допомоги Європі у відбудові. Він прибув на конференцію з 14 пунктами, виклавши свої ідеї, які, на його думку, допоможуть уникнути майбутньої війни та побудувати процвітаючу Європу.

Наприкінці Першої світової війни було підписано кілька мирних договорів. Найбільш відомим був Версальський договір, який стосувався Німеччини. Треба було обговорити та узгодити декілька ключових питань, зокрема:

- Кого звинуватити у війні?
- Що має статися зі збройними силами Німеччини та інших країн?
- Хто повинен відшкодувати збитки, завдані війною?
- Як уникнути війн у майбутньому?
- Що має статися з німецькими колоніями?

Ці рішення були важкими, оскільки лідери, Ллойд Джордж, Жорж Клемансо та Вудро Вільсон, мали дуже різні погляди на те, яким має бути майбутнє Німеччини.

Німеччина була суворо покарана умовами Версальського договору. Ключовими моментами були:

- Німеччина повинна була визнати всю провину за війну. Це було відомо як «застереження про провину у війні».
- Німеччина повинна була заплатити сповна репарації за збитки, завдані війною. Пізніше було підраховано, що це 6,6 мільярда фунтів стерлінгів.
- Ельзас-Лотарингія, яка була відібрана у Франції Німеччиною під час війни 1871 року, була повернута французам.
- Німеччині дозволялося мати тільки 100 000 солдатів, без танків і авіації. Їхній флот міг мати лише 6 лінійних кораблів.
- Була Рейнська область, область Німеччини на кордоні з Францією демілітаризовані.
- Аншлюс було заборонено.
- Ідея Вудро Вільсона щодо Ліги Націй була погоджена. Її метою було уникнути помилок, які допомогли спричинити Першу світову війну, хоча в основному вона вважалася невдалою [61].

Жорсткі умови мирного договору врешті-решт не допомогли врегулювати міжнародні суперечки, які поклали початок Першій світовій війні. Навпаки, договір став на заваді міжєвропейському співробітництву та загострив глибинні проблеми, які в першу чергу спричинили війну.

Для населення переможених держав — Німеччини, Австрії, Угорщини, Болгарії — мирні договори виявилися несправедливим покаранням. Їхні уряди швидко вдалися до порушення військових і фінансових умов договорів. Так було незалежно від того, чи уряди були демократичними, як у Німеччині чи Австрії, чи авторитарними у випадку Угорщини та Болгарії. Зусилля переглянути та знехтувати положеннями миру стали ключовим елементом їхньої зовнішньої політики та стали дестабілізуючим фактором у міжнародній політиці.

Новостворений демократичний уряд Німеччини розглядав Версальський договір як «продиктований мир» (диктат). Положення про провину у війні, величезні репараційні виплати та обмеження німецької армії здавалися особливо гнітючими для більшості німців. Для багатьох німців договір здавався таким, що суперечить першому з чотирнадцяти пунктів Вільсона, який закликав до прозорості мирних переговорів і дипломатії. Перегляд Версальського договору був однією з платформ, яка додала правим радикальним партіям у Німеччині таку довіру серед виборців у 1920-х і на початку 1930-х років. Серед цих партій була нацистська партія Адольфа Гітлера.

Обіцянки переозброїтися, повернути німецьку територію, ремілітаризувати Рейнську область і відновити європейську та світову популярність після принизливої поразки та миру сподобалися ультранаціоналістичним настроям. Ці обіцянки допомогли деяким пересічним виборцям не помітити більш радикальні принципи нацистської ідеології.

Репарації та загальний інфляційний період у Європі в 1920-х роках спричинили спіралеподібну гіперінфляцію німецької рейхсмарки до 1923

року. Цей гіперінфляційний період у поєднанні з наслідками Великої депресії (початок у 1929 році) підриває стабільність німецької економіки. Ці умови знищили особисті заощадження середнього класу та призвели до масового безробіття. Такий економічний хаос сприяв соціальним заворушенням і нестабільності крихкої Веймарської республіки [62].

4.2 Вплив Першої світової війни на подальший розвиток МГП

Перша світова війна стала поворотним пунктом у подальшому розвитку міжнародного гуманітарного права. Масове використання забороненої зброї, хімічних речовин, неналежне ставлення до військовополонених та цивільного населення. Це спричинило необхідність удосконалення Женевської конвенції.

Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних чи інших подібних газів та бактеріологічних засобів — це багатосторонній міжнародний договір, підписаний 17 червня 1925 року. Протокол базується на тому, що «використання на війні задушливих, отруйних чи інших подібних газів, так само як і будь-якої аналогічної рідини, речовин і процесів, справедливо засуджується громадською думкою цивілізованого світу» і заборонене у договорах, учасниками яких є більшість країн світу.

Було заборонено використання хімічної або бактеріологічної зброї, однак не виробництво, зберігання чи передачу.

На цей момент сторонами Протоколу є 137 держав. Протокол не був першою спробою обмежити використання отруйних хімікатів у бойових діях, йому передували, зокрема: Санк-Петербурзька декларація 1868 року, декларація Брюссельської конференції 1874 року, Гаазькі конвенції та декларації 1899 та 1907 років. Країни-переможниці у Першій світовій війні наклали у Версальському договорі обмеження на виробництво та імпорту хімічної зброї Німеччиною. Пізніше, подібні умови були встановлені у мирних договорах з Австрією, Болгарією та Угорщиною. Сполучені Штати

здійснили невдалу спробу запровадити схожі обмеження під час Вашингтонської морської конференції, проте угода не набрала чинності через відмову Франції її ратифікувати через інші умови. [63].

Під час Женевської конференції 1925 року Сполучені Штати Америки знов запропонували обмежити експорт хімічної зброї для застосування у бойових діях. Франція запропонувала взяти за основу протокол про заборону використання хімічної зброї, а Польща запропонувала поширити обмеження також і на біологічну зброю. У підсумку протокол був підписаний 17 червня 1925 року і набрав чинності 8 лютого 1928 року [64].

В Женевській конвенції 1929 року. Набула чинності 19 червня 1931 року. Саме ця частина Женевської конвенції регламентує ставлення до військовополонених у Другій світовій війні. Була попередником Третьої Женевської конвенції, підписаної в 1949 році. Положення, що стосуються поводження з військовополоненими, містяться в Гаазьких конвенціях 1899 і 1907 років. У ході Першої світової війни ці правила виявили низку недоліків і неточностей. Ці недоліки і неточності були частково подолані шляхом спеціальних Угод, укладених між воюючими сторонами у Берні в 1917 і 1918 роках. У 1921 році на Женевській конференції Міжнародного Червоного Хреста було висловлено побажання прийняти спеціальну конвенцію про ставлення до військовополонених. Міжнародний Червоний Хрест підготував проєкт конвенції, який був представлений на Дипломатичній конференції в Женеві у 1929 році. Конвенція не заміняла, а доповнювала і збирала воедино положення Гаазьких правил. Найважливіші нововведення полягали в забороні репресій і колективних покарань для військовополонених, правилах організації праці військовополонених, призначення представників та контролю з боку держав-покровительок.

Стаття 1: Відсилає безпосередньо до статей 1, 2 і 3 Гаазької конвенції про закони та звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року, щоб визначити, хто є законними комбатантами та, відповідно, кваліфікувати військовополонених. Окрім комбатантів, визначених Гаазькими конвенціями,

деякі цивільні також визначаються у розділі Конвенції, названому «Застосування Конвенції до деяких класів цивільних осіб».

Статті 2, 3 та 4: Визначають військовополонених як ув'язнених держави, що їх утримує, а не як ув'язнених того військового підрозділу, що захопив їх, передбачають право військовополонених на повагу їх особи та честі, обумовлюють право жінок на ставлення, відповідне їхньому статусу, і не допускають різниці в утриманні між військовополоненими, за винятком утримання військовополонених різних звань у різних умовах. Стаття 4 особливо покладає матеріальне забезпечення військовополонених на сторону, що полонила: «держава, яка взяла військовополонених, зобов'язана піклуватися про їх утримання». Положення цієї статті часто замовчується в різних дослідженнях, які мають на меті виправдати загибель полонених та їх неналежне забезпечення харчуванням, одягом, житлом та лікуванням, через те, що ці витрати не забезпечувалися внесками відповідної держави, у збройних силах якої служили полонені в момент полону.

Статті 5 та 6 описують права військовополонених з моменту захоплення в полон, а також стосовно особистих речей, спорядження та грошей. У Конвенцію 1949 року внесли правки, аби окреслити права військовополонених під час капітуляції, а не тільки під час сутичок.

Статті 7 та 8 регулюють евакуацію військовополонених із зони бойових дій, визначають тривалість денного маршу та порядок сповіщення противника через довідкові бюро.

Статті 9 та 10 регулюють вимоги до приміщень, де перебувають військовополонені, забороняють утримання військовополонених поблизу зони бойових дій, в несприятливому кліматі, в антисанітарних або пожежонебезпечних умовах.

Статті 11, 12 і 13 встановлюють, що харчовий раціон військовополонених має відповідати раціону харчування військовослужбовців, які перебувають в казарменому положенні, дозволяють готувати додаткову їжу, якщо є така можливість, та забороняють покарання

їжею. Військовополонені можуть залучатися до роботи на кухні. Має бути налагоджене постачання водою у достатній кількості, дозволяється паління тютюну. Забезпечення одягом лежить на стороні, що утримує військовополонених, має бути забезпечене його поладження. Для робіт мають бути передбачені спецкомбінезони. У таборах військовополонених мають бути лавки з торгівлі продуктами та предметами побуту.

Статті 14 та 15 вимагають облаштування лазаретів у кожному таборі та проведення щомісячного медогляду і належного лікування, в тому числі безкоштовного протезування.

Статті 16 і 17 гарантують свободу проведення релігійних обрядів, стимулювання занять спортом та інших захоплень у таборі.

Статті 18 і 19 визначають підпорядкування відповідальному офіцеру, віддання честі та право на знаки розрізнення.

Статті 20-23 передбачають грошове утримання, відповідне званню, обслуговуючий персонал з-поміж військовополонених, відповідний званню, право на перекладачів або допити рідною мовою для полоненого. Грошове утримання має бути компенсоване після завершення воєнних дій.

Стаття 24 обумовлює право військовополоненого пересилати обумовлену частину своїх грошових коштів родичам.

Статті 25 та 26 обмежують транспортування поранених полонених, якщо цього не вимагає військова обстановка. Військовополонені, яких переміщують до нового табору, мають бути завчасно сповіщені, мають право взяти з собою особисті речі, а їхня нова поштова адреса має бути вчасно змінена.

Статті з 27 по 34 встановлюють порядок праці військовополонених. Трудовий день має бути рівним з місцевим населенням, один вихідний на тиждень, відповідальність держави за роботу у приватних осіб, неприпустимість важкої праці для рівня розвитку полоненого та використання на небезпечних чи шкідливих для здоров'я роботах. Забороняється праця військовополонених на військових об'єктах чи тих, що

стосуються військових дій. Офіцери можуть працювати лише за їхньою згодою. Праця військовополоненого повинна бути оплаченою за тарифами, і частина заробітку має видаватися готівкою.

Статті з 35-ї по 41-у визначають право військовополонених на отримання та надсилання листів, доручень, заповітів, телеграм і посилок, порядок і норми мають бути опубліковані на початку воєнних дій.

Статті з 42-ї по 67-у описують взаємини військовополонених з владою, їхнє право на оскарження умов утримання, зокрема на негайне звернення до представників держав-покровительок. При притягненні військовополонених до суду або відповідальності їхні права та покарання мають визначатися відповідно до передбаченої відповідальності для військовослужбовців, проте військовополонений не може бути позбавлений свого звання. Також репатріація військовополоненого не може бути затримана через накладене на нього дисциплінарне стягнення, це можливо лише у випадку судового переслідування, про яке має бути завчасно сповіщена сторона, якій служить військовополонений. Вирок негайно повідомляється державі-покровительці, у випадку смертного вироку він не наводиться у виконання як мінімум 3 місяці після винесення. Тридцятиденний арешт - максимальне за терміном і санкціями дисциплінарне стягнення, не може бути продовжене і не може слідувати одне за одним без мінімальної триденної перерви [65, 66].

4.3 Формування нового підходу до прав людини та захисту цивільного населення

Головними трендами еволюції договірного МГП є:

1) перманентне розширення категорій жертв війни, що здобувають захист за МГП: спершу лише поранені військовослужбовці (1864 р.), потім – хворі комбатанти (1868 р.) та особи, що зазнали корабельної катастрофи (1899 р.), потому – військовополонені й цивільні на захоплених територіях (1899 р.) та, врешті, усе цивільне населення супротивника (1949 р.);

2) безперервне розширення простору суспільних відносин, які підпадають під дію МГП, і також збільшення обов'язків МКЧХ: від надання фахівців для засвідчення правильного використання шпитального судна до надсилання гуманітарної допомоги цивільним, що страждають від голоду, і т. ін.;

3) збільшення випадків, коли захищаються жертви: спершу виключно міжнародні збройні конфлікти, згодом (1949 р.) – збройні конфлікти неміжнародного типу; наразі триває обговорення щодо захисту жертв ситуацій, які не трактуються як збройні конфлікти (зокрема, внутрішні безлади);

4) регулярне виправлення та доповнення договорів з врахуванням реальних подій останніх збройних конфліктів: зокрема, норми щодо захисту поранених, що містяться в Женевській конвенції 1864 р., переглядалися у 1906, 1929, 1949 та 1977 рр. Слід пам'ятати, що до 1977 р. МГП об'єднувало два відносно незалежні напрямки: «право Женеви», норми якого стосуються захисту жертв збройних конфліктів (осіб, які не є комбатантами, та осіб, які перестали брати участь у конфлікті), та «право Гааги», норми якого забороняють або обмежують застосування певних методів та засобів ведення війни. Розрізнення між «правом Женеви» та «правом Гааги» загалом втратило актуальність після прийняття 1977 року двох додаткових протоколів до ЖК I-IV, які охоплюють обидва ці напрями МГП [67].

Ще до початку Першої світової війни держави визнали, що певні порушення законів війни, багато з яких були кодифіковані у Гаазькій конвенції про закони та звичаї сухопутної війни 1899 та 1907 років, є злочинами. У 1945 році Статут Нюрнберзького трибуналу визначив воєнні злочини як "порушення законів та звичаїв війни", назвавши серед них такі діяння:

1) вбивство цивільних осіб, жорстоке поводження з ними або їх переміщення, що здійснювалися на окупованих територіях;

2) вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими;

- 3) вбивство заручників;
- 4) пограбування суспільної чи приватної власності;
- 5) безглузде знищення населених пунктів;
- 6) руйнування, не спричинені військовою необхідністю тощо. (ст. 6 (b) Статуту).

ВИСНОВОК

Всього менше століття тому МГП було досить невідоме широкій громадськості та обмежувалося дискусіями за круглим столом та деякими документами, але тепер воно стало популярною галуззю міжнародного права, яка була прийнята всіма країнами світу та багатьма країнами відповідно до зобов'язань ГК, створених національним законодавством. МГП, раніше відоме як LOW, також обмежено застосовувалося в нецивілізованих суспільствах. Сучасне МГП дуже помітно в багатьох релігійних книгах, особливо в Священному Корані та Хадисах, які зробили значний внесок у розвиток МГП.

Ліквідація цілого класу зброї масового знищення - в даному випадку хімічної зброї - довго йшла до нинішнього успіху, який ми спостерігаємо останніми роками. Використання хімічних речовин у війні широко засуджувалося вже понад століття, але знадобилися жахи Першої світової війни, щоб зміцнити табу на використання хімічної зброї, закріплене Женевським протоколом 1925 року.

Одним із найважливіших кроків МГП стало ухвалення Женевської конвенції 1864 року та подальше її редагування. Хоча достатня кількість міжнародних конвенцій, протоколів, факультативних протоколів, статутів і декларацій щодо LOW є чинними в наш час, вони не були підписані та ратифіковані всіма державами світу. І що найголовніше, світові спільноти ратифікували конвенції та протоколи, навіть багато з них не прийняли достатнього державного законодавства, яке включало б положення женеvських законів та інших міжнародних документів для належного та ефективного впровадження МГП.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Isabel V Hull. A Scrap of Paper. Breaking and Making of International Law during the Great War. Ithaca and London: Cornell University Press 2014. Pp. XIII + 368.
2. European Journal of International Law, Volume 29, Issue 4, November 2018, Pages 1327–1350, <https://doi.org/10.1093/ejil/chy085>
3. European Journal of International Law, Volume 26, Issue 1, February 2015, Pages 109–138, <https://doi.org/10.1093/ejil/chv002>
4. International Review of the Red Cross , Volume 104 , Issue 920-921: How International Humanitarian Law Develops , August 2022 , pp. 1586 – 1620 <https://www.cambridge.org/core/journals/international-review-of-the-red-cross/article/abs/view-of-the-past-in-international-humanitarian-law-18602020/70964DE1E558FF369B55A3B618135937>
5. ICJ, North Sea Continental Shelf cases, p. 42, § 73.
6. International Humanitarian Law Databases [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/vwTreatiesByCountrySelected.xsp?xp_countrySelected
7. Sassòli M. How Does Law Protect in War? / M. Sassòli, A. Bouvier, A. Quintin. – 3rd ed. – Geneva : ICRC, 2011. – Vol. I, part I. – P. 139-140.).
8. Dunant H. Un souvenir de Solferino / H. Dunant. – Genève : Imprimerie Jules-Guillaume Fick, 1862. 115 p.
9. Конвенція про мир нерозв'язання міжнародних зіткнень 18.10.1907 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_938.
11. Конвенція про мир нерозв'язання міжнародних зіткнень 18.10.1907 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_938
12. Hague Peace Conference of 1899: Proceedings and Documents. - Oxford: Oxford University Press, 1902.- 104 p.

13. Kashlev Y. The Pan-European Process: Yesterday, Today, Tomorrow. - Kyiv: International Relations, 1990. - 184p.
14. Kamarovskiy L. A. The Hague Peace Conference of 1899: A Historical and Legal Analysis. The Hague: Martinus Nijhoff, 1901
15. Klimenko B. Peaceful Settlement of Territorial Disputes. Kyiv: Ukrainian Academy of International Law, 1995
16. Ushakov N. The Inviolability of Borders as a Condition for International Peace. Cambridge: Cambridge University Press, 1980
17. Pushmin E. Peaceful Resolution of International Disputes. Oxford: Oxford University Press, 1985
18. Kolb R. An Introduction to the International Law of Armed Conflicts / R. Kolb, R. Hyde. – Oxford ; Portland Oregon : Hart Publishing, 2008. – P. 43-50.
19. Jones, Heather: Kriegsgefangenenlager. Der moderne Staat und die Radikalisierung der Gefangenschaft im Ersten Weltkrieg, in: Mittelweg 36. Journal of the Hamburg Institute for Social Research, 4/20 (2011), pp. 59-75.
20. Rachamimov, Alon: The Disruptive Comforts of Drag. (Trans)Gender Performances among Prisoners of War in Russia, 1914–1920, in: American Historical Review, 111/2 (2006), pp. 362-382.
21. Becker, Annette: Oubliés de la Grande Guerre. Humanitaire et culture de guerre, 1914-1918. Populations occupées, déportés civils, prisonniers de guerre, Paris 1998;
22. Hinz, Uta: Gefangen im Großen Krieg. Kriegsgefangenschaft in Deutschland 1914-1921, Essen 2006;
23. Richard B.: Prisoners, Diplomats and the Great War. A Study in the Diplomacy of Captivity, New York et al. 1990;
24. Nachtigal, Reinhard: Kriegsgefangenschaft an der Ostfront, 1914 bis 1918, Frankfurt am Main 2005;
25. Procacci, Giovanna: Soldati e Prigionieri Italiani nella Grande Guerra, con una Raccolta di Lettere Inedite, Turin 2000;

26. Jones, Heather: *Violence Against Prisoners of War, Britain, France and Germany 1914-1920*, Cambridge 2011;
27. Дерябін А. Полонені Першої світової війни в таборах Німеччини та Австро-Угорщини. Харків: Харківський національний університет, 2017.
28. Rachamimov, Alon: *POWs and the Great War. Captivity on the Eastern Front*, Oxford et al. 2002
29. Oltmer, Jochen: Einführung, Funktionen und Erfahrungen von Kriegsgefangenschaft im Europa des Ersten Weltkriegs, in: Oltmer, Jochen (ed.): *Kriegsgefangene im Europa des Ersten Weltkriegs*, Paderborn 2005, p. 11.
30. Kramer, Alan: Alan: Prisoners in the First World War, in: Scheipers, Sibylle (ed.): *Prisoners in War*, Oxford 2010, p. 76.
31. Ferguson, Niall: *The Pity of War*, London 1998, p. 368
32. Duménil, Anne: De la guerre de mouvement á la guerre de positions. Les combattants allemands, in: Horne, John (ed.): *Vers la Guerre Totale. Le Tournant de 1914-1915*, Paris 2010, pp. 53- 77.
33. Jones, *Violence Against Prisoners of War* 2011, p. 326
34. Panayi, Panikos: *Prisoners of Britain. German Civilian and Combatant Internees during the First World War*, Manchester 2012
35. Nagornaja, Oxana: United by Barbed Wire. Russian POWs in Germany, National Stereotypes, and International Relations, 1914–22, in: *Kritika. Explorations in Russian and Eurasian History*, 10/3 (2009), p. 477.
36. Rachamimov, *POWs and the Great War* 2002, p. 88.
37. Kramer, *Prisoners in the First World War* 2010, p. 80
38. Harrison, Mark: *The Medical War. British Military Medicine in the First World War*, Oxford 2010, p. 135
39. Nagornaja, *United By Barbed Wire* 2009, p. 489
40. Tortato, Alessandro: *La Prigionia di Guerra in Italia, 1914-1919*, Milan 2004.
41. Westerhoff, Christian: *Zwangsarbeit im Ersten Weltkrieg. Deutsche Arbeitskräftepolitik im besetzten Polen und Litauen 1914-1918*, Vienna et al. 2012.

42. Parliamentary Paper, Misc. no. 6, 1918, Correspondence with the German Government respecting the death by burning of J. P. Genower, Able Seaman, when prisoner of war at Brandenburg camp, London 1918.
43. Jones, Heather: Prisoners of War, in: Winter, Jay (ed.): The Cambridge History of the First World War 2014, p. 281.
44. Procacci, Soldati e Prigionieri 2000.
45. Tortato, La Prigionia di Guerra in Italia, 2004;
46. Gorgolini, Luca: I Dannati dell'Asinara. L'Odissea dei prigionieri austro-ungarici nella Prima Guerra Mondiale, Turin 2011.
47. Prisoners of War and Internees (South East Europe) by Bogdan Trifunovic.
48. Weiland, Hans / Kern, Leopold: In Feindeshand. Die Gefangenschaft im Weltkrieg in Einzeldarstellungen, vol. 2, Vienna 1931, Appendix: Kriegsgefangene und Zivilinternierte in den wichtigsten kriegführenden Staaten
49. Jones, Heather: Imperial Captivities. Colonial prisoners of war in Germany and the Ottoman Empire, 1914-1918,
50. Race, Empire and First World War Writing, Cambridge 2011, pp. 177-8.
51. Yanikdag, Yucel: Healing the Nation. Prisoners of War, Medicine and Nationalism in Turkey, 1914-1939, Edinburgh 2013.)
52. Rachamimov, POWs and the Great War 2002.
53. Pörzgen, Hermann: Theater ohne Frau. Das Bühnenleben der Kriegsgefangenen Deutschen, 1914-1920, Königsberg 1933.
54. Pöppinghege, Rainer: Im Lager unbesiegt. Deutsche, englische und französische Kriegsgefangenen-Zeitungen im Ersten Weltkrieg, Essen 2006
55. Vischer, A.L.: Die Stacheldraht-Krankheit. Beiträge zur Psychologie des Kriegsgefangenen, Zurich 1918
56. Leidinger, Hannes: Gefangenschaft und Heimkehr. Gedanken zu Voraussetzungen und Perspektiven eines neuen Forschungsbereiches, Zeitgeschichte (Austria), 25 (1998), pp. 333-42;

57. Leidinger, Hannes / Moritz, Verena: Österreich-Ungarn und die Heimkehrer aus russischer Kriegsgefangenschaft im Jahr 1918, Österreich in Geschichte und Literatur, 6 (1997), pp. 385-403.
58. Abbal, Odon: Un combat d'après-guerre. Le statut des prisonniers, Revue du Nord, 80, 325 (1998), pp. 405-16.
59. One Hundred Years of Chemical Warfare: Research, Deployment, Consequences <file:///C:/Users/38098/Downloads/978-3-319-51664-6.pdf>
60. Reviewed Work: POWs and the Great War: Captivity on the Eastern Front Alon Rachamimov Review by: Roger Chickering Central European History : Cambridge University Press, pp. 478-480.
61. The end of World War One and the Treaty of Versailles <https://www.bbc.co.uk/bitesize/articles/zxjg3j6#zn6896f>
62. Treaty of Versailles <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/treaty-of-versailles>
63. Protocol for the Prohibition of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare (Geneva Protocol)
64. С. П. Галака. Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів 1925 // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. /Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. К: Знання України, 2004 Т.1 760с. ISBN 966-316-039-X
65. Конвенція про поводження з військовополоненими (1929) https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%BE_%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B7_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%BC%D0%B8_%281929%29.

66. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1929 // Велика українська юридична енциклопедія. У 20 т. Т. 17. Кримінальне право / В. Я. Тацій (відп. ред.) та ін. 2017. С. 199.

67. Міжнародне гуманітарне право / [М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель]; за ред. Т.Р. Короткого – Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. 2017. 145с